

ÅLESUND KOMMUNE

DIVE analyse | **Aspøya**

Kulturhistorisk stedsanalyse for Aspøya

Innhold

Forord	4		
1. Innledning	5		
1.1 Innledning og sammendrag	5		
1.2 Hva er en DIVE-analyse?	6		
1.3 Datagrunnlag og kilder	7		
1.4 Medvirkning	7		
1.5 Inndeling av analyseområdet	8		
2. Beskrivende fase – Aspøya i tid og rom	9		
2.1 Forhistorisk tid og middelalder	9		
2.2 Fra 1537 til 1904	10		
2.3 Fra brannen til 20-årene	13		
2.4 1930 til 1950-tallet	16		
2.5 1950 til i dag	19		
2.6 Geografi og inngrep i landskapet	21		
2.7 Tid/rom matrise	23		
3 Byggeskikk og historie	26		
3.1 Bygningstyper i perioden før brannen	26		
3.2 1905 -1950 Byvekst og ny industri	28		
3.2.1 Sjøkanten i årene fra brannen til 1950	30		
3.2.2 Trebyen i årene 1905-1950	33		
3.3 Krig og krigsminner	36		
3.4 Fra vekst til fraflytting: 1950 – 1980	38		
3.5 1980 til i dag: containerhavn, nybygg og vern tilpasninger og endringer	38		
4 Fortolke og vurdere – stedsidentitet og verdivurdering	41		
4.1 Verdivurdering av bygninger og miljøer	41		
4.1.1 Verdivurdering av enkelte bygninger	42		
4.1.2 Verdivurdering av områder eller miljøer	43		
4.2 Industriområdet langs øyas sørside	44		
4.2.1 Verdivurderinger	44		
4.3 Området langs sjøkanten fra Kvennaneset til broen	47		
4.3.1 Verdivurderinger	48		
		4.4 Industriområdet langs øyas nordside	49
		4.5 Arbeiderbyen	50
		4.5.1 Verdivurderinger	51
		4.6 Ringgata	52
		4.6.1 Verdivurderinger	52
		4.7 Trebyen	53
		4.7.1 Trebyen øst for Skutvikskaret	53
		4.7.2 Verdivurderinger	56
		4.7.3 Trebyen vest for Skutvikskaret	56
		4.7.4 Verdivurderinger	58
		4.7.5 Trebyen vest for skaret – Ringgata	58
		4.7.6 Verdivurderinger	60
		4.8 Murbyen	60
		4.9 Krigsminner og friområdene langs øyas nordlige side	60
		4.9.1 Verdivurderinger	60
		4.10 Aspøya - oppsummering	60
		5. Aktivere	62
		5.1 Eksisterende planer og analyser	62
		5.2 Byreparasjon	65
		5.3 Geografi	65
		5.4 Aktivisering av industriområdet langs øyas sørside	66
		5.5 Aktivisering av industriområdet langs øyas nordside	66
		5.6 Aktivisering av trebyen	66
		5.7 Aktivisering av murbyen	66
		5.8 Krigsminner i friarealer	67
		5.9 Aktivisering – oppsummering Aspøya	68
		6. Inspirasjon	70
		7. Litteraturliste og kildereferanser	75
		7.1 Litteraturliste	74
		7.2 Kildereferanser	75
		8. Kart med bygninger og andre kulturminner	76

Forord

Det at Ålesund gang på gang kåres til landets vakreste by skyldes ikke bare alle de dyktige arkitektene, murene og tømmerne som flokket til byen etter brannen i 1904. Det skyldes også arbeidet som ble gjort på 80- og 90-tallet i forrige århundre, da forskere, arkitekter og kulturminnevernere sammen sørget for at byen ble bevart, og ikke minst støtten Riksantikvaren, Møre og Romsdal Fylkeskommune og Ålesund kommune ga til dette arbeidet og verne- og byformingsplanen det dannet grunnlaget for.

Sunnmøringene hadde ikke kunnet bygge en så flott by hvis det ikke hadde vært for inntektene fra fiskerinæringen og verftene. Mange av disse og andre aktiviteter holdt til på Aspøya. Store områder på øya skal transformeres i nær fremtid: industri skal vike for byliv og boliger, og uregulerte områder skal reguleres. Riksantikvaren har derfor gitt støtte til denne kulturhistoriske analysen.

Analysen er ikke bare et planverktøy, men også spennende lesestoff. Den forteller om gårdsdrift som kan spores tilbake til 1200-tallet, om byvekst, skipsbygging, ishavsfiske og ikke minst om hva husene i trebyen kan fortelle om hvordan det var å leve på øya for hundre år siden. Aspøya har en helt egen karakter og sjarm.

Bygningene og miljøene på Aspøya forteller om utviklingen som har gjort Ålesund til landets største fiskerihavn og satt hele Sunnmøre på kartet som internasjonalt kom-

petansesenter innen skipsbygging. Det er viktig å bevare ikke bare kulturminnene, men også egenarten til de forskjellige strøkene på øya, både ved å ta vare på det gamle og ved å bygge ut på en måte som styrker karakter og identitet.

Kulturhistoriske analyser utføres ofte av eksterne konsulenter, men i Ålesund har vi valgt å overlate arbeidet til virksomhet for plan og bygning. Dette har bidratt til å skape større bevissthet om verdien av kulturminner blant ansatte i kommunen, og å bygge opp intern kompetanse. Men det har også – og dette er kanskje enda viktigere – gitt kortere avstand til innbyggerne og til lokale ressurspersoner, og dermed muliggjort en rikholdig og konstruktiv medvirkning. I dag er det kommunen som har ansvar for verneverdige kulturminner. Denne analysen er et skritt i riktig retning, mot et mer omfattende og fagkyndig arbeid med vern av kulturminner fra alle tidsaldre og i hele den nye storkommunen.

Eva Vinje Aurdal
Ordfører i Ålesund kommune

Aspøya 1930 ca.

1. Innledning

1.1 Innledning og sammendrag

Deler av Aspøya skal områdereguleres, og i denne sammenhengen er denne kulturhistoriske analysen blitt utarbeidet med støtte fra Riksantikvaren. Det er fagpersoner i kommunens planavdeling som har utført arbeidet og forfattet denne rapporten. Vurderingene som fremlegges her er formulert ut fra planens formål, og anbefalingene må tolkes som relevante med hensyn til kulturminnevern, og ikke representative for kommunens planavdeling som helhet, da de vil måtte veies opp mot andre interesser og hensyn.

En kulturhistorisk analyse er først og fremst et planinstrument, i den forstand at den skal gi noen innspill til planlegging av et fysisk område. Forslag til hvordan et områdes historie og kulturminner kan bevares og synliggjøres vil ha større gjennomslagskraft hvis de er utarbeidet i lys av eksisterende og mulige fremtidige situasjoner.

Formålet med analysen er ikke bare å ta vare på kulturminner, men også å bidra til å synliggjøre dem slik at områdets historie er lesbar.

De to hovedområdene det fokuseres på i denne analysen

er industriområdene langs sjøkanten og trebyen langs øyas midtakse. Begge områder er delvis regulert, men det har ikke vært gjennomført noen systematisk analyse av kulturminner og identitetsskapende elementer i noen av dem. Murbyen øst for Aspegata, området som brant i 1904 og ble gjenoppbygget i mur, omtales bare på overordnet nivå i denne analysen.

Trebyen har store kulturhistoriske verdier, og her bør man i all hovedsak fokusere på å bevare og på å tilbakeføre der uheldige tiltak har endret bygningenes karakter.

Industriområdet langs øyas sørlige sjøkant er delvis regulert, men har ikke tidligere vært gjenstand for grundige kulturhistoriske analyser, og de industrielle kulturminnene er ikke blitt registrert. Mange, deriblant noen av de aller viktigste, er revet. Her er det viktig å bevare og synliggjøre det som gjenstår, og sørge for at nye tiltak styrker områdets identitet og knytter sammen bygningene som er bevart.

Transformasjon av sentrumsnære industriområder er bærekraftig byutvikling. Slike prosjekter har gjort det

mulig å fortette og samtidig gjøre sjøkanten tilgjengelig i mange byer i Europa og andre verdensdeler. De gamle bygningene i slike områder og historien de forteller har i mange tilfeller spilt en avgjørende rolle for at slike om-

1.2 Hva er en DIVE-analyse?

DIVE står for Describe, Interpret, Valuate, Enable og nærmere bestemt følgende faser:

Describe (beskrive) Hva forteller dagens landskap og miljø om analyseområdets opprinnelse, utvikling og karakter? I analysens første del utarbeides en tid/rom-matrise som gir en oversikt over kulturminneverdier i analyseområdet som er sentrale for forståelsen av Aspøyas utvikling, vekst og endringer i en hensiktsmessig tidsmessig og romlig inndeling.

Interpret (fortolke) Hvorfor har enkelte elementer og karaktertrekk i analyseområdet hatt spesiell samfunnsmessig betydning? I denne fasen vektlegges hvilke elementer som er sentrale for forståelsen og lesbarheten av Aspøya samt hvordan disse elementene henger sammen. Fortolkningsfasen viser hvordan de gjenværende elementene fra hver epoke kan representere den romlige logikken som ligger til grunn for hver av periodens plangrep og

råder har blitt gode, attraktive og populære. Skal dette være mulig, bør hele området langs sjøkanten planlegges som et sammenhengende område, selv om det bygges ut stykkevis.

bebyggelse. Byggestil, lokalisering og sentrale hendelser i utvikling av Aspøya kan dermed identifiseres.

Valuate (vurdere) Hvilke historiske elementer og karaktertrekk har spesiell verdi, kan de utvikles – og hvor går grensene for hva de tåler? I denne fasen identifiseres hvilke kulturminner som er spesielt viktige, hvilke som er sårbare, og hvilke som spiller en viktig rolle for å skape en sammenhengende fortelling og for å styrke andre kulturminner.

Enable (aktivere) Hvordan kan stedets prioriterte, historiske karaktertrekk og ressurser forvaltes og utvikles? I denne fasen gis noen konkrete retningslinjer og forslag til hvordan stedets prioriterte historiske karaktertrekk og ressurser forvaltes og utvikles. Aspøya er del av Ålesund, og her er mye jugendbebyggelse. Samtidig har øya en helt egen karakter, og nye tiltak bør bidra til å fremheve dens identitet.

Trinn/arbeidsfaser	Målsetting	Aktuelle deloppgaver
Forberedende	Input	Opplegg og arbeidsprogram for analysen.
T1 Beskrivende	Analyseområdets historiske karakter	Etablere kunnskapsoversikt, sammenstille, beskrive og bearbeide informasjon om analyseområdet opprinnelse, utvikling og karakter.
T2 Fortolkende	Analyseområdets historiske betydning	Undersøke analyseområdets historiske lesbarhet, betydningsbærende og -formidlende innhold, integritet, autentisitet og tilstand.
T3 Vurderende	Analyseområdets verdi og muligheter	Drøfte de kulturhistoriske ressursenes verdi, utviklingspotensiale, sårbarhet, tålegrenser og endringskapasitet.
T4 Aktivierende	Analyseområdets handlingsrom	Definere handlingsrommet for aktivisering av kulturarven, foreslå strategier og prinsipper, virkemidler og tiltak for forvaltning og utvikling.
Oppsummerende	Output	Sammenfatning av analysens innhold, resultater og anbefalinger.

1.3 Datagrunnlag og kilder

Vurderingene er basert på studier av gamle tegninger, eksisterende kunnskap om området, det som finnes i eksisterende registre, historiske kart, historiske foto i databaser, lokalhistorisk litteratur og opplysninger fra avholdte medvirkningsmøter. Litteraturlisten (kapittel 7) gir en oversikt over de viktigste publiserte kildene. Det følgende er en oppsummering av noen områderegistreringer for Aspøya:

Bebyggelsen på Aspøya er blitt SEFRAK-registrert på 1990-tallet. Registreringen er ikke fullstendig: Gamle industribygg er ikke inkludert i registreringen, og kartføringen av SEFRAK-registreringene er mangelfull (dette er ved å bli korrigert).

På grunn av den mangelfulle registreringen av industriområdene er det blitt gjennomført en nøyere studie av de eldre gjenstående industribygningene, på grunnlag av litteratur og søk i arkiver, blant annet Ålesund kommunes byggesaksarkiv.

Jan Olav Flatmark har registrert og kartfestet kulturminner fra annen verdenskrig på Aspøya og på hele Sunnmøre.

1.4 Medvirkning

DIVE-metoden vektlegger en åpen medvirkningsprosess som et ledd i analysen. Historikere og lokalkjente er blitt rådført med i dette arbeidet, og har bidratt med mye nyttig informasjon.

En orientering for Plan- og byggesaksutvalget og for bydelsutvalget ble holdt av Terje Bratholm Eidsvik desember 2017. Et utkast til analysen ble sendt ut 28. februar 2018 til historielag, museer, ansatte i kultur og kulturminnevern i kommune og fylke, historikere og andre med kjennskap til Aspøya. Nyttige innspill ble mottatt fra blant annet historikerne Torgeir Melsæter, Eldar Høidal, Bjørn Jonson Dale og Harald Grytten.

4. mars 2018 holdt Jorunn Monrad et foredrag om

I 1976 ferdigstilte Einar Ridderstrøm, professor ved Høgskolen i Volda, «Trebyen på Aspøya», en studie av befolknings- og eiendomsforhold i området fra Aspegata til Skutvikskaret, på oppdrag av Ålesund kommune.

I 2012 utga Harald Grytten boken *Fugl Føniks - tegningene hus for hus, gate for gate* med Terje Olsens tegninger av eldre trehus i Ålesund. Tegningene er basert på arkitekttegningene i byggesaksarkivet, og viser trehusene slik de opprinnelig var eller kan ha vært.

I 2014 og 2015 gjennomførte Fortidsminneforeningen en registrering av kulturmiljøer på Aspøya, der man identifiserte en rekke «vær varsom-miljøer» eller kulturmiljøer av spesiell verdi. Miljøene som beskrives består først og fremst av grøntarealer, og omtales i kapitlene om områdene de ligger i.

Det er utarbeidet flere forslag til reguleringsplaner og konsekvensutredninger i årenes løp. Vurderinger av kulturminner som er gjort i forbindelse med dem beskrives i kapitlet om tidligere studier og planer (kapittel 5.1).

Aspøyas historie og om arbeidet som var blitt gjort i den beskrivende fasen, som del av et arrangement holdt av Fortidsminneforeningen Sunnmøre Lokallag. Fokus var her på historien om søndre sjøkant og verftene og de andre industriene som hadde holdt til der. Det var svært godt oppmøte og flere historikere og lokalkjente bidrog med kommentarer. Foredragsholder var tydelig på at det ikke var en høring, men medvirkning i oppstartfase. Arrangementet fikk omtale i pressen og folk ble oppfordret til å bidra med informasjon.

Fagpersoner i Ålesund kommune har også bidratt med lokalkunnskap og faglig veiledning, og dette dokumentet er blitt sendt til historikere, historieinteresserte og andre med kjennskap til Aspøya for kommentarer og innspill.

1.5 Inndeling av analyseområdet

Før det ble bygget en bro over Skutvikskaret rundt midten av 1800-tallet var det sjøveien som var øyas viktigste ferdselsåre, og mye av den eldste bebyggelsen lå langs sjøkanten. Her ble det etter hvert bygget pakkhus, verft og annen næring som hadde behov for å ligge nær kai. Våningshus, arbeiderboliger, butikker, skoler og andre

bygninger ble først bygget langs Kirkegata og Steinvågevegen, deretter over området langs øyas midtakse. For å gjøre denne stedsanalysen mer oversiktlig har vi inndelt øya i fire overordnede tematiske områder basert på denne utviklingen, og på skillet mellom gjenreisningsbyen og trebyen vest for Aspegata.

De overordnede tematiske områdene.

Murbyen: Området i øst tilsvarer NB-området (nasjonale interesser i by, et område vurdert til å være av nasjonal betydning), eller den delen av øya som er regulert og har vært gjenstand for studier. Dette området omtales bare på overordnet nivå.

Trebyen: Akkurat som murhus dominerer øst for Aspegata, er det trehus som dominerer vest for dette skillet. Bebyggelsen er mer variert stilmessig. Det var bare spredt bebyggelse i området i 1904, og det ble spart for bybrannen samme år.

Det er flest eldre bygninger øst for Skutvikskaret, men også langs Steinvågevegen, vest for Brooklynbroen finner vi mange eldre hus, og noen av øyas eldste hus er

å finne i Skutvika og i Ringgata. Det er snakk om gamle gårdshus, blant annet et lite stabbur i Skutvika som sannsynligvis er flyttet hit og som kan være svært gammelt. Det er også flere blokker og flermannsboliger vest for Skutvikskaret.

Sjøkanten eller Industriområdet langs øyas sørside er av eldre dato og mer sentrumsnær, og gjenstand for omregulering i skrivende stund. Industriområdet langs øyas nordside er utbygget i nyere tid med industri som fremdeles er i drift. Dette området er svært endret i nyere tid og det foreligger ikke noen konkrete planer for utbygging eller endringer på kort sikt. I denne analysen fokuseres det på den sørlige sjøkanten.

2. Beskrivende fase – Aspøya i tid og rom

«De eldste forekomstene av spor etter dyreliv i Norge er funnet på Valderøya, og Sunnmøre var blant de første områdene i Norge som ble isfrie da isen begynte å trekke seg tilbake. Det er funnet fornminner fra steinalderen på Aspøya, og folk har vært bosatt på øya i flere hundre år før handelsstedet Ålesund vokste frem.

Historieboken *Borgund og Giske bind 1* fra 1957 gir en god oversikt over områdets utvikling i førhistorisk tid, eller med andre ord den lange perioden som det ikke finnes noen skriftlige kilder av og om mennesker, og tidlig historisk tid. Litteraturlisten i kapittel 7 gir en oversikt over bøkene og de andre kildene det refereres til i teksten.

2.1 Forhistorisk tid og middelalder

Siste istid varte i mer enn 100 000 år og tok slutt for omtrent 10 000 år siden, men for omtrent 35 000 år siden var det en mildere periode, den såkalte Ålesund interstadial, da klimaet på Sunnmøre lignet på det vi har på Svalbard i dag. Det er funnet knokler av dyr og fugler fra denne perioden i Sjonghelleren på Valderøya. Dette er et av de eldste forekomstene av faunamateriale i landet, men det er ikke bevist at det var noen mennesker i landet på den tiden.

Sunnmøre var blant de første områdene i Norge som ble isfrie da isen begynte å trekke seg tilbake for omtrent 11 600 år siden, og det er funnet 10 000 år gamle steinalderfunn på Sunnmøre. På Aspøya er det funnet spor fra

steinalderen: flint i Hellebakken og på Storhaugen, og en øks i Kirkegata (se kart side 74, punkt 40).

I steinalderen levde folk av fangst og fiske og bodde ikke fast. Rundt år 2000 før vår tidsregning kom de første bøndene til Sunnmøre. I bronsealderen, 1500-500 før vår tidsregning ca., ble bronse importert fra kontinentet, men man fortsatte å bruke redskaper i stein. I bygdeboken for Borgund og Giske forteller Per Fett at fra denne tiden er det funnet en flintøks på Skjerva, og andre funn i Øvre Strandgate og i Kirkegata (se kart side 74, punkt 36).

Fredete kulturminner på Aspøya, i kart fra kulturminnesok.no. «R» merkene vest for Slinningsodden er et funn fra steinalder og et skipsfunn. Slinningsbua («hus-merke») er fredet av Riksantikvaren. Andre «R»-merker i sjøen er skipsfunn, merket på Storhaugen viser til krigsminner, mens det store skyggelagte feltet viser verneområdet i sentrum og husene som er fredet («hus-merke»). Merkene på Aksla og litt nordvest for Aksla viser til krigsminner, mens merkene på Kvennaneset viser skipsfunn.

I jernalderen (500 fvt. – 800 evt. ca.) lærte man å utvinne jern fra myrmalm. Det er funnet mange jernvinneanlegg på Østlandet, Sørlandet, Trøndelag og Vestlandet, men bare et beskjedent antall kullgroper i Møre og Romsdal, og ingen fra yngre jernalder. Generelt er det funnet svært få spor etter menneskeaktivitet på Sunnmøre fra yngre jernalder. Det er funnet noe mer fra eldre jernalder, men

ingen spor fra denne tiden er funnet på Aspøya.

I vikingtiden spiller Sunnmøre og Ålesund en viktig rolle, med Giskeætta og Mørejarlene. Vi kan sitere Ola Kvalsund i Borgund og Giske, bind 1: «I dei tidebolkar då det norrøne samfundet låg mest under militærvelde – i vikingtida og seinare under dei norske borgarkrigane – var

Gudøy eller Heissa med naturhamna Steinvågen det sjølvskrevne setet for dei militære hovdingane i Sunnmørsbygdene». Hovdingene holdt til på øyene utenfor Ålesund, og på Hessa, men det har ligget gårder også på Aspøya,

2.2 Fra 1537 til 1904

Det er som nevnt funnet fornminner fra steinalderen på Aspøya, men det er ikke bevart noen bygninger eller andre kulturminner i området fra før 1600-tallet, og vi har heller ingen sikre bevis på at de eldste bygningene på øya er eldre enn sent 1700-tall.

Vi vet at Stenvågen eller Aspen gård (kart s. 73, nr. 2) var kirkegods på 1200-tallet, og at det har bodd folk på gården uavbrutt siden da. Så lenge Borgund var det viktigste handelsstedet i området (frem til svartedauden rundt 1350) utgjorde gårdene og plassene på begge sider av Steinvågneset det eneste som kan kalles et tettsted. På slutten av 1600-tallet ble det ryddet plasser i området der murbyen ligger i dag, og i Skutvika, som utviklet seg til et lite fiskevær på 1700-tallet. På 1850-tallet kom verftene

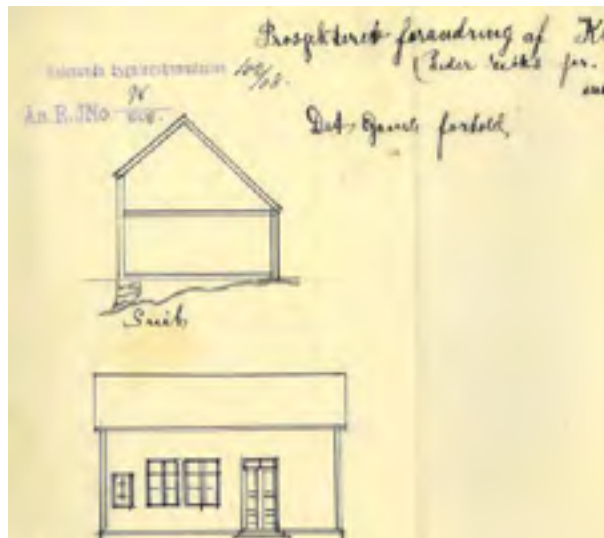
Fra Baades kart fra 1816.

Det var vanlig inntil for ca. hundre år siden å ta med seg husene når man flyttet, og det er sannsynlig at mange av de eldre husene som står på øya, særlig de i området rundt Ringgata, er blitt flyttet hit. De kan i så fall være svært gamle. Et eksempel er huset som står litt ovenfor

Nørvøya og innover på fastlandet. Bygdebøkene for Borgund og Giske (Ålesund har lenge vært en del av Borgund Innherad) gir en god oversikt.

til Skutvika, det ble bygget pakkhus langs hele sørlige sjøkant og rundt neset frem til Sildegarnsholmen, og etter hvert ble det bygget boliger langs Kirkegata og Steinvågevegen. Den gamle stien som er tegnet inn på kart fra 1850 ble en gate.

Kartet fra 1816 viser Aspen gård på øyas vestspiss og noen hus langs den sørlige sjøkanten, der Liaaens Verft ligger i dag. Det er mulig at noen av de eldre bygningene som står i området stammer fra Aspen gård, men de er i så fall kraftig ombygd. Skjerva gård er også forsvunnet. Våningshuset i Skutvika (kart s. 73, nr 23) og bødtker Poulsens hus (nr. 27) litt østenfor står den dag i dag. Kartet viser noen plasser og hus ved Brosundet, som brant i 1904.

Våningshus i Aarflots gate. Tegninger fra 1908 og huset i et foto fra 1950-tallet.

Det har lenge vært to tettsteder i området, Ålesund og Steinvågen, som bestod av bebyggelsen på begge sider av Steinvågsundet. Posthuset lå lenge på Steinvågneset, på Hessa-siden av sundet. Etter hvert slo handelsmenn seg til også på Aspøysiden av sundet.

I Aalesunds Historie forteller Bugge at i 1847 klager en besøkende over at man søkte forgjeves etter melk og fløte både i Steinvågen og i Ålesund, og til slutt måtte ta til takke med rødvin og rom. «Det har sin interesse at Christie

endnu så sent som i 1847 skjelner mellom Aalesund og Steinvågen, uagtet sidstnevnte sted allerede i 1824 var blit indlemmet i ladestedet. Men gammel vane er vond at vende, og den omstændighet at der i 1847 var liten bebyggelse på strækningen mellem de to steder har vel bevirket at de endnu ikke syntes at høre sammen».

Mellom de to, Ålesund og Steinvågen, ligger Skutvika, en gammel havn og et gammelt fiskevær, som nevnes allerede i 1748 som «jæktenøstgrund i Skudviken».

Skutvika i 1884, utsnitt fra foto av Knud Knudsen. Vi ser Bangbua, Skutvikhuset, pakkhusene ved skaret, og skimter hustak og master nedenfor skrenten mot sjøkanten, der Håstedts verft ble etablert i 1850.

På fotografiet ovenfor skimter vi noen hustak og master nedenfor skrenten mot sjøen. Ifølge Joakim Anderssen (Aalesund og omegns næringsliv i ældre og nyere tid, 1904) var hele sydsiden av Aspøya «opptatt av fiskepakkhus og tørkeetablissementer», allerede i 1860-årene. Anderssen nevner ikke verftene i Skutvika, men det er i området

nedenfor skrenten på fotografiet at verftene holdt til. Her grunnla Haasted sitt verft i 1850, der han bygget den første bankskøyta, og hadde 55 mann i arbeid i 1855. Da fotografiet ble tatt hadde Liaaen, som holdt til på Ysterneset, overtatt verftet.

Fargelagt foto fra før bybrannen.

Mens vi har mange fotografier av bygatene både fra før og etter brannen, er det svært lite kjent fotografisk dokumentasjon av verftene og pakkhusene langs sjøkanten på Aspøya. En mulig årsak, i det minste når det gjelder verftene, er at båtbygging hovedsakelig var en utendørs-aktivitet, med unntak av riggarbeid som kunne utføres innendørs i de kaldeste vintermånedene. Det ble senere kjøpt av brødrene Florvaag. Verftene i Skutvika ble ikke

lagt ned før på 50-tallet, da Nedre Strandgate ble forlenget langs sjøkanten. I området nord for skrenten og langs Kirkegata og Steinvågvegen må det vært en rivende utvikling i årene fra 1894 til 1904, for hvis vi ser på fotografiet under, tatt rett før brannen i 1904, går det ikke lenger en sti fra kirken mot skaret, men en gate med trehus på begge sider. Verftet på Kvenneset er også blitt kraftig utbygd.

Foto av Ålesund tatt i 1902 ca. av H.C. White & Co, (fra Scandinavian Stereographs, utgitt av Underwood & Underwood, New York). Fra Universitetet i Bergens billedsamling.

2.3 Fra brannen til 20-årene

Denne kulturhistoriske stedsanalysen handler først og fremst om området som ikke brant i 1904, altså den delen av øya som ligger vest for Aspegata. Fotografiet nedenfor er ikke spesielt godt, men det viser Aspøya etter brannen. Vi ser at den gamle kirken fortsatt står, selv om den ble

så skadet i brannen at den måtte rives. Aspøyskolen rett bortenfor brant ikke. Sammenlignet med fotografiet på forrige side fra rett før brannen står det nye hus nord for Steinvågvegen, inntil haugene nord på øya.

Foto tatt rett etter brannen. I området frem til kirken er det meste brent ned, mens husene vestenfor Aspegata står igjen. Foto publisert av Underwood & Underwood, fra Universitetet i Bergens billedsamling.

Fotografiet nedenfor viser bygninger i Kirkegata som ikke brant ned i 1904. Trebyen bestod av flotte våningshus som ofte hadde butikk i første etasje og utedo, vedskjul, vaskehus og andre uthus i bakgården. Det bodde gjerne

30-40 personer i hvert hus. Bydelen hadde bedehus, skoler, håndverkere og badeanstalt og innbyggerne hadde dermed sjelden behov for å krysse Hellebroa.

Kirkegata, 1910 ca. Husene til høyre er, fra høyre til venstre, nr. 40 og 38 (revet) og nr. 36 og 34 (som fortsatt står).

Foto fra 1920-tallet. Byen er gjenreist, og store deler av Aspøya bebygd. Foto av Knud Knudsens firma, fra Universitetet i Bergens billedsamling.

Sammenligner vi foto fra rett etter brannen med det ovenfor, fra 1920-årene, ser vi at det har vært en rivende utvikling, både i sjøkanten og langs øyas midtakse. Industri og næring har vokst: Florvaag-verftet, Ålesund Mekaniske Verksted og andre bygger båter og dampskip, det drives

fiske og selfangst, matvareindustrier har bygget store fabrikker langs søndre sjøkant. Alle disse aktivitetene har behov for arbeidskraft, og Aspøya blir kjent som landets tettest befolkede øy (mer om dette senere).

Foto tatt etter brannen, fra ca. samme vinkel (Florvaagverftet i forgrunnen) Bangbua på holmen fikk en fulltreffer under krigen. Huset til høyre for bua, med gavlen mot fotografen, er Paulsenhuset. Andersens hus (Skutvikhuset) er så vidt synlig rett til høyre for Paulsenhuset.

Fra Skjerva, ca. 1910 (nr. 14 på kartet ca.). Fisk tørker på plattinger. Knutsen-huset (nr. 16 på kartet) ruver i bakgrunnen.

Brygger og pakkhus på Skjerva til venstre og Aalesund Mekaniske Verksted til høyre, 1910.

En av de flotte villaene litt vest for Skutvikskaret heter fortsatt Knutsen-huset på folkemunne. Michael Knutsen (1863 – 1948), også kalt Skjervakongen, var en bondesønn fra Vigra som utvandret til USA, fant gull i Klondike og kom tilbake til Ålesund i 1898. Her kjøpte han en stor eiendom på Skjerva og startet sin virksomhet som skipsreder og handelsmann. Han var også bystyrerepresentant i Ålesund. Knutsen og tre partnere stiftet Kings Bay Kull Company A/S i Ny-Ålesund på Svalbard, men økonomisk krakk og synkende kullpriser førte til konkurs tidlig på 1930-tallet.

Han var ikke den eneste som gjorde en klassereise i Ålesund tidlig på 1900-tallet. Elling Aarseth (1897 – 1976) fra Vartdal var en annen bondesønn som begynte som handelsmann i en alder av 15 og som ble disponent i aksjeselskapet «Isflaamannen» i en alder av 19. Han drev med fiske og selfangst, bygde fryseri og to store forretningsbygg på Aspøya, og overtok flere av bryggene som hadde tilhørt Knutsen.

Matvareindustrien var også en viktig arbeidsgiver på øya, ikke minst for kvinner. Tidlig på 1900-tallet ble ikke bare smørfabrikken der brannen hadde begynt, i Nedre Strandgate, bygget, men også Ålesund Canning og Møre Preservering (som fortsatt står i Kjøpmannsgata), for

ikke å nevne Oscar Larsens pakkhus og klippfisktørkerier. Fotografiet nedenfor viser Møre Preservering til venstre (bygget i 1917) og Ålesund Canning (bygget i 1914 og nylig revet) til høyre.

Foto fra 1950-tallet som viser Møre Preservering til venstre og Ålesund Canning til høyre, begge bygget rundt 1915.

2.4 1930 til 1950-tallet

Depresjonen satte en stopper for utbygging på Aspøya som så mange andre steder. Broen over Steinvågsundet var planlagt allerede på 1920-tallet, men ble ikke bygget før på 1950-tallet. På 1950-tallet ble også Nedre Strandgate

forlenget, og ble til gjennomfartsåre som fortsatte som Ivar Aasens gate og deretter Brogata over broen. Fotografiet nedenfor viser søndre sjøkant få år før verftene ble nedlagt, og må derfor ha blitt tatt mellom 1945 og 1952.

Sjøkanten fra verftene i Skutvika til venstre til Aspegata og videre mot Brosundet, på 1940-tallet

Flyfotoet viser området på den andre siden av Skutvika, fra Kvennaneset til Møre Preservering. Vi ser bryggene som Knutsen bygget og Elling Aarseth overtok, og arbeiderboligene i gatene ovenfor, som ble bygget ut dels før og

dels etter annen verdenskrig.

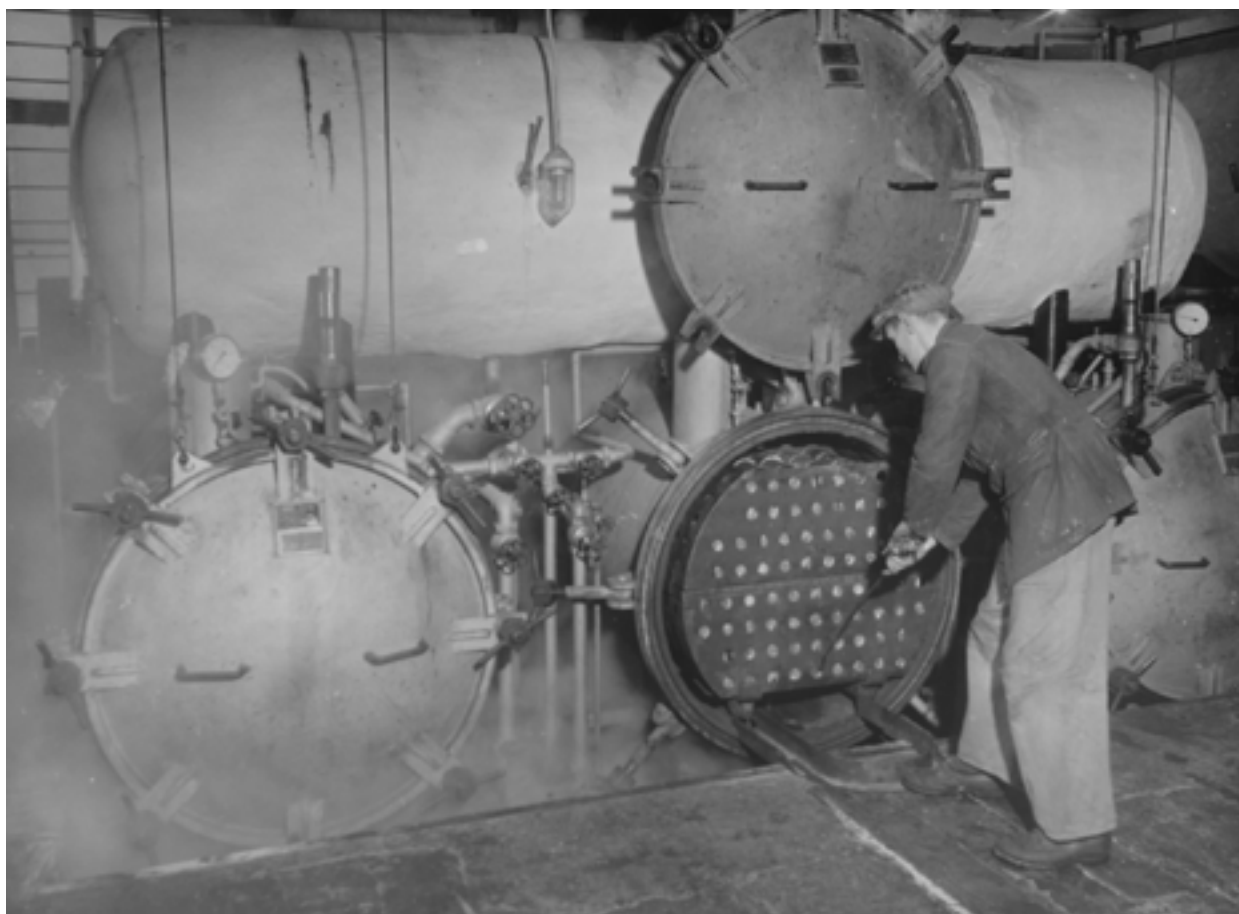
Elling Aarseths fryseri, ved siden av det delvis nedbrente pakkhuset han overtok etter Michael Knutsen, og fiskebåter til kai. Ca 1950.

Foto fra Widerøearkivet, tatt på 1950-tallet, viser industriområdet med verft og pakkhus på rad og rekke langs sjøkanten, og arbeiderboliger mellom industriområdet og trebyen, og mellom denne og haugene nord på øya. Bilen hadde ennå ikke blitt allemannseie, og det var viktig å bo så nære arbeidsplassen som mulig.

Skutvika 1950 ca.

Hermetikk kokes på Aalesund Cannings anlegg i 1948.

At man tok i bruk dampskip på slutten av 1800-tallet betyr ikke at trebåter ble avleggs. I 1949 besøkte trondheimsfotografen Schrøder byen for å ta bilder av sildefisket, og tok dette bildet av båtbyggere i arbeid på et verft.

2.5 1950 til i dag

Etter andre verdenskrig ble personbiler rasjonert, og bare en brøkdel av de som søkte om å få kjøpe bil fikk tillatelse. Rasjoneringen ble opphevet i 1960. Samtidig ble veinettet bygget ut i hele landet. I Ålesund kom broen over Steinvågsundet i 1953. Samtidig ble Nedre Strandgate bygget ut langs sjøkanten, og de siste verftene måtte derfor forlate Skutvika.

Det ble bygget mange boligblokker på Aspøya rett etter krigen. Men som følge av at bilen ble allemannseie i 1960, og at folk fikk bedre økonomi, valgte mange å flytte til eneboliger utenfor byen. I 1972 kom det første varehuset på Moa. Samtidig ble det stadig færre arbeidsplasser på Aspøya, dels på grunn av ny teknologi og automatisering, men også på grunn av en dyp industrikrise som rammet hele Europa.

Resultatet ble at mange flyttet ut av husene på Aspøya, og når Einar Ridderstrøm beskriver trebyen øst for Skutvikskaret i 1976 forteller han om en ganske slitt bydel. «I store deler av området preges situasjonen av at barna er vokst opp og har flyttet ut. Gjennom generasjonsskifte er gjennomsnittsalderen i området blitt økt. Dette har, sammen med kravene til økning i materiell standard og areal i boligen ført til at antallet beboere er blitt sterkt redusert i det enkelte hus og innen området som helhet».

Selv om noen hus er blitt revet eller har brent i årenes løp, er trebyen stort sett bevart. Skutvika er derimot ganske uigjenkjennelig i dag, på grunn av veiutbygging, landfylling, containerhavn og store næringsbygg, og nye industribygninger preger området fra Kvannaneset til Sildegarnsholmen.

To drosjer fotografert i 1954, seks år før bilen ble allemannseie. Til venstre en russisk Simm og til høyre en DeSoto.

Steinvågbroen sto ferdig i 1953.

Til venstre: Blokker fra 1950- og 60-tallet. Til høyre: Fotografiet fra 60-tallet viser politibåten i Brosundet, og ikke på Aspøya. Men det forteller hvor viktig rolle båten fortsatt spilte i andre halvdel av forrige århundre, og ikke minst at fasader mot sjøen ble flittig brukt til reklame malt rett på vegg.

2.6 Geografi og inngrep i landskapet

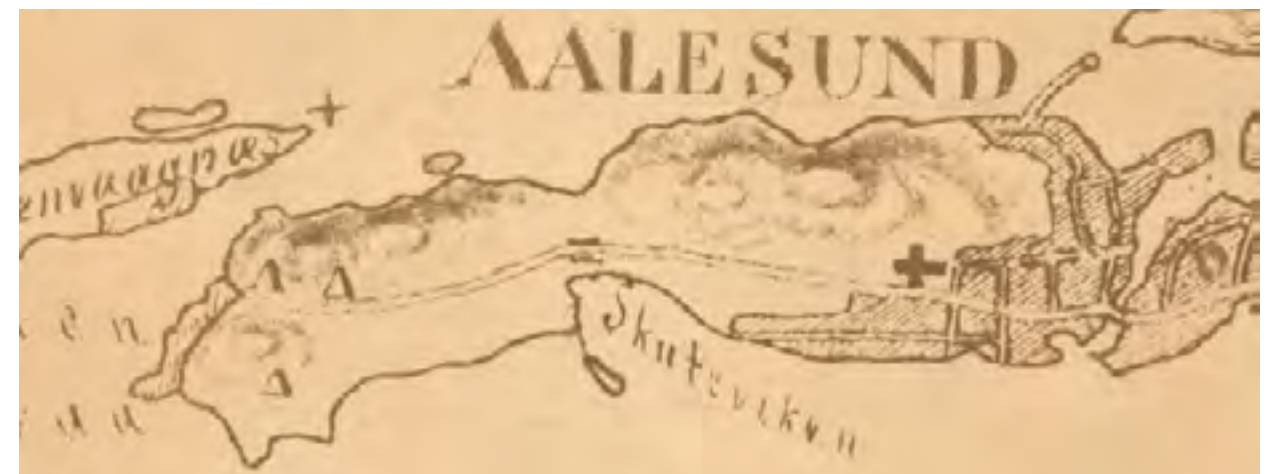
I 1816 hadde løytnant Fredrik Både fått i oppdrag å utarbeidet et kart over Aalesund, som han fremla for byens fremste borgere (se ill. s. 10). I Aalesunds Historie forteller Kristian Bugge om hvordan borgerne vurderte bygrensene: «I vest antas grænsen at burde gå over en dyp dal på Aspen ved Skutviken. Den nordlige og sydlige side begrænses av sjøen. (...) Skjønt dette areal må ansees for at være fuldkommen tilstrækkelig til et byanlæg, kan man dog ikke undlate at bemerke at den vestlige del av Aspøen som grænser til Steinvågen, likesom også Steinvågnes, bør «anmerkes til dets grænser som ikke mindre skikket til byanlæg (...). Men blot fordi det synes for vidtløftig at

medta denne del av Aspøen samt Steinvågnes, overlater man avgjørelsen herav til det høye departementets godtbefindende. Imidlertid formener man at sidstnævnte distrikt måtte bli at anse som en passende og bekvem forstad til byen».

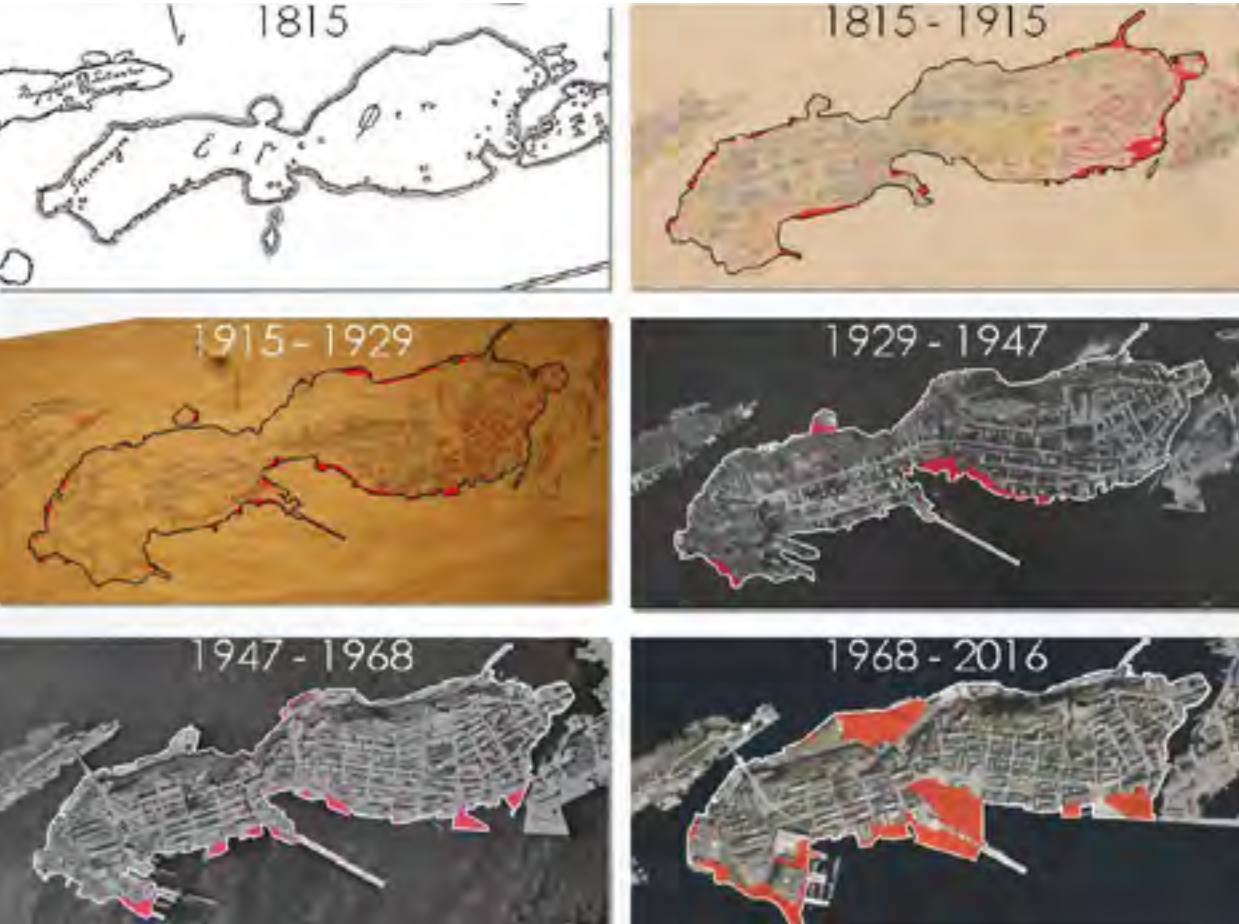
Skutvikskaret midt på øya er ikke like synlig i dag på grunn av utfyllinger, og det går en bro over (som har fått navnet Brooklynbroa på folkemunne). På kartet fra 1816 vises det ikke noen sti over øya, mens det er tegnet inn både en sti og en slags bro over skaret på kartet fra 1850.

Skutvikskaret og broen som på folkemunne kalles for Brooklynbroa, tatt på 1950-tallet. Den første broen over skaret er tegnet inn på et kart fra 1850 ca. På kartet fra 1816 var det ikke tegnet inn noen sti over øya fra øst til vest. Sannsynligvis var det mer praktisk å ta sjøveien.

Utsnitt av kart fra 1850 ca. Kartet er ikke presist: det står for eksempel mange hus i Skutviken lenge før kirken blir bygget. Men det viser at veien over øya, som i dag er Kirkegata i øst og Steinvågvegen i vest, fulgte samme trasé lenge før bebyggelsen kom.

Utfylling av Aspøya i årenes løp

Kartene ovenfor viser utfyllingene langs sjøkanten. Den mest markante endringen er at innsnevringen midt på øya ikke lenger er synlig på kartet.

Aspøya er kupert, og høydene mot øyas nordside har fått stå urørt frem til etter 2. verdenskrig, da man har sprengt ut fjell for å bygge boligblokker. Det som gjenstår av grøn-

tarealet utgjør en viktig ressurs for øyas beboere. I etterkrigsårene kom broen over Steinvågsundet, og Nedre Strandgate ble gjennomfartsvei. Skutvika ble fylt ut og tatt i bruk som containerhavn. Flere fabrikker på øyas sørside ble lagt ned, mens anleggene på øyas nordside har vokst. Samtidig har trebyen langs øyas langsgående akse blitt bevart.

2.7 Tid/rom matrise

TID / ROM matrise – Viktige hendelser i Ålesund og på Aspøya
(tall i tekstfeltene refererer til kart på side 73 og side 74).

	Romlige nivåer			
	Norge/Sunnmøre	Ålesund/Aspøya	Trebyen	Sjøkanten
2018 -	Turisme Grønn utvikling?	Nye Ålesund kommune Kulturminneplan?	Nye, strenge reguleringsbestemmelser for den verneverdige bebyggelsen? Vern og tilbakeføring av eldre treby?	Transformasjon av sentrumsnære industriområder Flytting av containerhavn Ny reguleringsplan
1980-2018	Forståelse for bærekraft fører til nye prinsipper for byutvikling Prinsippet bærekraftig utvikling brukes av FN i 1992 Moa blir kjøpesenter	Cruiseturismen øker, Ålesund er tredje største anløpshavn for cruise-skip Stadig rikere kulturprogram i sentrum: festivaler, konserter, teater, sentrumsforeninger Jugendstilsenteret Verneplan for sentrum Tunnelsamband til Vigra, Ellingsøya og Godøya Ålesund rådhus bygges i 1983	Deler av trebyen blir gjenstand for vern gjennom ny kommunal arealplan Interesse for vern, større forståelse for trebyens verdier Gamle Aspøy skole blir revet i 1983, boligblokker i tegl bygges på tomten (40)	Jugendhuset som var Knutsens kontor og hans pakkhus rives (13 & 14) Ålesund Canning bygningen (26) rives Liaaen verft legges ned Containerhavn i Skutvika Skutvika fylles ut
1950-1980	Moa varehus åpner Distriktpolitikk fører til at det blir mindre lønnsomt å drive industri i byer Velstand og vekst Bilen blir allemannseie	Demonstrasjoner og protester mot riving av Rønnebergvillaen Fuglefjellet sprenges Jugendbyen forfaller Bro over Steinvågsundet	Blokker: Ringgata, ved Storhaugen, ved Skutvikskaret Fraflytting, trebyen forfaller	Hermetikkindustrien går fra vekst og stor aktivitet til nedgangstider Nedre Strandgate bygges ut langs sjøkanten og verftene forsvinner fra Skutvika

	Romlige nivåer			
	Norge/Sunnmøre	Ålesund/Aspøya	Trebyen	Sjøkanten
1900 – 1950	Første og andre verdenskrig	Krigen: Nesten 1000 tyske soldater i Ålesund	Stort antall forsvars-anlegg bygges under krigen (7, 18, 33, 34)	Liaaen overtar Aalesund Mek. Verksted (10)
	Okkupasjonsmaktene bygger flere store anlegg på Sunnmøre	Nedgangstider i mellom-krigsårene		Hvalfangst og selfangst
	Første verdenskrig	Matvareindustri: margarin, hermetikk	Kommunens trygdebolig (32)	Hermetikkindustri: fabrikker i Kjøpmanns-gata (24, 15, 37, 38 & 39)
	Norge blir kongerike	Hvalfangst og selfangst	Ålesund Mekaniske Verksted bygger boliger for sine arbeidere (9, 11, 12) kommunen finansi-erer arbeiderboliger (14, 15)	Knutsen grunnlegger Ny Ålesund med 3 partnere i 1916
	Murtvangloven	Byen brenner i 1904, gjenreisning	Utbygging av Aspøya skyter fart, flere «våningshus».	Michael Knutsen kom-mer tilbake fra Amerika i 1898 (Knutsenhuset, 16, bryggene 13, konto-ret 14)
1850- 1900	Andre industrialisering, unionsoppløsning	Aalesunds museum taper alt i brannen og gjenopprettes i 1931, da også med Sunnmørstun på Borgund	Husnød og overbe-folkede boliger	Ålesund mekaniske verksted (verksted-hallen, 10)
		Byen har 10 000 innbyggere		
1700- 1850	Første og andre verdenskrig	Ved århundreskiftet har Ålesund landets største flåte av fiskedampskip og bankskøyter	Bro over Skutvikskaret 1850 ca. (28)	Verftene: Håsted, Flor-våg, Ålesund Mekaniske Verksted (10)
	De første dampskipene Spansketiden, velstand	Byen får strøm i 1895	Tett bebyggelse langs Steinvågvegen, nedre Strandgate, langs Aspe-gata, og spredt bebyggel-se i Ringgata	Håsted grunnlegger byens første verft i Skutvika (30). Bygger seilskip og den første bankskøyta i 1861.
	Utvandring til Amerika	Aalesunds Museum grunnlagt i 1866 (et av Norges første)		
		Ålesund får egen kirke på Aspøya i 1854		
		Molja bygges		
1900 – 1950	Napoleonskrig, grunnlov, utvandring-industrialisering	Ålesund får bystatus i 1848. Byen har da 1500 innbyggere	Det er bybegyggelse i området som nå er Murbyen i 1850	Tett bebyggelse fra sentrum til Skutviken
				Skjerva gård (9)
	Spansketiden begynner med spansk lov i 1835	1836 Den første Helle-broa blir bygget		1803: Aspen gård (2) er eneste levelige gård i Ålesund med hest, 11 kyr og 8 sauer.
	Borgund formannskaps-distrikt opprettet i 1837 (områder som nå er del av Giske, Haram, Sula og Ålesund).	Ålesund blir ladested i 1793		Skutvika er fiskevær, det ryddes plasser midt på 1700-tallet (23)

	Romlige nivåer			
	Norge/Sunnmøre	Ålesund/Aspøya	Trebyen	Sjøkanten
1200- 1700	Middelalder, svartedaud og dansketid	De første handels-mennene slår seg ned i Brosundet på 1500-tallet	På 1600-tallet ryddes plasser på Aspøyas østside, der Murbyen er i dag: Bakkene, Ols plass, Vigen, Brunholmen men ingen kan leve av jord alene: oppsitterne er fiskere, loser, hånd-verkere, handels- og embetsmenn.	Aspen eller Steinvågen gård (2) har tilhørt Munkeliv kloster fra 1200 ca.
		Senmiddelalder til tidlig industrialisering.		
		Borgund kaupang har fire kirker, og er det viktigste handelsstedet for Giskeætta. Det går nedover med kaupangen fra 1300-tallet og stedet ligger trolig øde på 1500-tallet		
500 -1200	Giskeætta og Møre-jarlene	Steinvågen er vestre havnen i Ålesund, brukes i vikingtiden (blant annet legger Olav den Hellige til havn her i 1028)		Aspen eller Steinvågen gård (2) er fra viking-tiden
		Borgund kaupang er bosatt fra 1000-tallet		
		Bosetning fra eldre jern-alder på Hessa		
		Skjonghelleren bebodd i eldre jernalder		
Før 500	Første mennesker i Sunnmøre for 10 000 år siden	Første spor etter fauna i Norge i Sjonghelleren, fra 35000 år tilbake (mellomistid)	Funn fra steinalder og bronsealder på Aspøya (15) (36) (40)	
		Ålesund interstadial – isfri periode 38 000 til 34 000 år siden)		
		Istid		

3. Byggeskikk og historie

Byggeskikk er som oftest resultatet av en kombinasjon av lokale forhold og bygningsmaterialer og arkitektoniske moter eller bevegelser, som kan være lokale, nasjonale og internasjonale. Det er ikke mulig å fastslå en bygnings alder bare på grunnlag av stilen eller byggeskikken, fordi gamle skikker kan ha overlevd i flere hundre år, og det er vanlig å finne kombinasjon av stiler og byggemetoder. For eksempel er det mange hus i Ålesund som har elementer fra både sveitserstil og jugendstil, og man har bygget trehus som etterligner murhus, og omvendt. Stilblanding trenger ikke medføre lavere verneverdi, og kan ofte være en like viktig historiebærer som «ren stil». Også endringer

som et hus har vært gjenstand for i årenes løp kan være verdifulle, fordi de forteller om utvikling av levemåter, stil, smak og byggemetoder. Når et hus fredes, så fredes det ofte i den tilstanden det er på fredningstidspunktet, med alle ombygninger, tilbygg og dekorasjoner som er tilføyd i årene etter at det ble bygget.

Det er derfor i praksis vanskelig å skissere en lineær utvikling av stil over tid. Begrep som tidsmessighet og lokal tradisjon må ses i en større sammenheng og ikke tolkes for strengt. Men har man dette i mente kan det være nyttig å kunne kjenne igjen de viktigste utviklingstrekkene.

3.1 Bygningstyper i perioden før brannen

I denne perioden bygget man våningshus langs Kirkegata og Steinvågvegen, og verft og sjøboder langs sjøkanten. Det var slik i hele Ålesund, og trebyen vest for Aspegata gir derfor et inntrykk av hvordan også den delen av Ålesund som brant ned i 1904 så ut sent på 1800-tallet.

Mange hus ble flyttet til byen, og mange flotte våningshus fra storgårder i området gikk med i brannen. Noen slike hus står igjen på Aspøya. Ikke alle gamle hus er små, men når et våningshus har en grunnflate på under 20 m² er det ofte minst et par hundre år gammelt, og det står noen slike i trebyen. Ofte bygget man på slike småhus, og vi kan ikke utelukke at det skjuler seg gamle småhus inni større hus i den eldre delen av trebyen.

Ifølge Einar Knudsen var ikke Aspøy- husenes ytre dekorative i 1930. Ser vi på gamle foto finner vi likevel at husene rikt utsmykket, med utskårne karmene og dekorerte dører,

Foto til venstre: Sjøboder, ca 1890. Det står fremdeles noen sjøboder av denne typen igjen i Skutvika, men de har ikke lenger vindehus. Foto til høyre: Hus i Kirkegata fra 1890 ca., av Margrethe Svendsen.

Her og der ble gateløpene avbrutt av mer landlige bygningstyper, som Eikhagen (punkt 40 på kartet) som i mange år fungerte som gartneri og badeanstalt og Skutvikhuset (23 på kartet) og andre våningshus, bygget eller flyttet inn fra gårder i omegnen før gatenettet ble utviklet.

Bebyggelsen langs Kirkegata og Steinvågvegen er stort sett bevart, og de aller fleste som skal krysse øya fra øst til vest til fots velger denne traseen. Her er varierte gamle

hus, gode solforhold og lite trafikk.

Bygningene fra perioden 1859-1904 er som hovedregel i loft med liggende kledning. Hus fra denne perioden er en blanding av tradisjonelle våningshus av eldre type og hus i sveitserstil, i jugendstil og en kombinasjon mellom disse stilene, for eksempel med valmtak typisk for jugendstilen og spiss gavli i sveitserstil.

Der det ikke var butikk i første etasje hadde man ofte en liten trapp opp til høy første etasje. Noen slike er bevart, som på foto øverst til venstre. Foto øverst til høyre viser et eksempel på en kombinasjon mellom sveitserstil og jugendstil. Fotografiet til venstre i midten er fra 1910 og viser en del av Steinvågvegen som ikke brant i 1904, mens fotografiet ved siden av viser et godt bevart eksempel på sveitserstil, også i Steinvågvegen. Nederst til venstre ser vi et annet eksempel på sveitser-jugend, mens foto til høyre er fra rundt forrige århundreskifte og viser noen bygninger i sveitserstil.

3.2 1905 -1950 Byvekst og ny industri

Bybrannen ble et vendepunkt for Ålesund. Behovet for ny-bygg, kombinert med boligkrakket i Kristiania i 1899 som førte til mangel på oppdrag mange steder i landet, bidrog til at arkitekter, byggmestere og andre fagfolk strømmet til byen. Brannen var så omfattende at det ble innført generell murtvang i alle norske byer, og Ålesund fikk sitt unike sentrum.

Mange av arkitektene som flyttet til byen for å delta i gjenreisningen tok oppdrag på Aspøya, og lokale arkitekter og

byggmestere lot seg også inspirere av det som ble bygget i murbyen. Vi finner derfor mange eksempler på jugend, senjugend, bygninger med en blanding av sveitserstil og jugendstil, og bygninger som vitner om overgang fra jugendstil til art deco og funksjonalisme. Et eksempel på dette er Havnegata 8 (nr. 4 på kartet), som opprinnelig ble tegnet med tårn og jugendvinduer, og som har bevart jugendhusets slanke proporsjoner, men fikk mindre dekorasjon i de definitive tegningene.

Skrams bakeri i Havnegata 8 ble opprinnelig tegnet i jugendstil i 1927, men tegningene ble revidert av samme arkitekt Holsted året etter. Bygningen har jugendstilens spisse tak og proporsjoner, men er sterkt forenklet.

Foto til venstre viser Bersetbua eller Herr Musæuss sjøpakhus (nr. 3 på kartet) som det heter i tegningen fra 1917, høyre foto viser et våningshus i jugendstil Storhauggata på hjørnet mot Giskegata fra samme år.

Det ble bygget mye over hele øya, både industribygninger, bolighus og bygninger med kombinasjon av næring og bolig, men hvis vi sammenligner kart fra 1915, 1929 og 1947 ser vi at det ble bygget lite mellom 1915 og 1950, i hvert fall sett i forhold til periodene før og etter. For

eksempel broen over Steinvågsundet var allerede planlagt i 1929, men ble ikke bygget før etter krigen. Det meste av bebyggelsen på Aspøya er derfor fra årene før 1915 eller fra etter 1950.

Plankart fra 1915.

Plankart fra 1929.

Flyfoto fra 1947.

3.2.1 Sjøkanten i årene fra brannen til 1950

Et område som så en rivende utvikling i årene før annen verdenskrig er sjøkanten mellom Brosundet og Kvennaneset, der det ble etablert mye industri tidlig på 1900-tallet. Vi kan nevne margarinfabrikken der brannen begynte, Oscar Larsens rekke med pakkhus og klippfisktørkerier (38 på kartet), verftene, Ålesund Canning (26 på kartet) og Møre Preservering (24 og 25 på kartet), A/S Skjærva (13 og 14 på kartet) og Elling Aarseth (13 på kartet), men det var flere andre større og mindre bedrifter i Kjøpmannsgata og de omliggende gatene.

I dag står industribygninger som regel i egne, adskilte områder, og det er sjelden man vier mye oppmerksomhet til deres arkitektoniske utforming. Rundt forrige århundreskifte ble fabrikker gjerne plassert så sentrumsnært som

mulig, fordi arbeidere ikke burde ha for lang vei til jobb. Bygningen ble derfor til bedriftens ansikt utad, og det var ofte ledende arkitekter som fikk i oppgave å tegne dem. Krav til store, åpne rom og rikelig med dagslys måtte møtes med tradisjonelle konstruksjonsmetoder og materialer. De store vinduene, den rike dekorasjonen og ganske enkelt bygningenes størrelse gjør at de ofte omtales som industriens katedraler.

Fabrikkene i Ålesund er gode eksempler på dette. For eksempel smørfabrikken ble tegnet av Schak Bull, en ledende arkitekt fra Bergen, og Eduard Carlén som tegnet omtrent 20 ungdomshus i sentrum tegnet også Michael Knutsens kontorhus i Kjøpmannsgata.

Fasadetegning av verkstedhallen på Kvennaneset, 1918

Denne kontorbygningen skulle ha stått i Kjøpmannsgata 30, men Michael Knutsen valgte å få oppført et mindre hus i Kjøpmannsgata 32 i stedet. Eduard Carlén tegnet begge. Huset i Kjøpmannsgata 32 ble revet i 2014.

Industriarkitektur. Øverst til venstre verkstedhallen på Kvennaneset (nr. 10 på kartet), til høyre smørfabrikken tegnet av Schak Bull (nr. 39 på kartet). I midten til høyre en fasadetegning av smørfabrikken datert 1905, og en fasade av verkstedhallen på Kvennaneset fra 1918. Nederst til venstre Oscar Larsens klippfisktørkeri i Nedre Strandgate, og et annet pakkhus under bygging i 1910 ca. Huset bygges i tegl og stein. Stillaset ville neppe blitt godkjent i dag.

Flere av industribygningene står fortsatt i Kjøpmannsgata og i Nedre Strandgate, og verkstedhallen på Kvennaneset er bevart. I Skutvika står flere av husene som er tegnet inn på Baades kart i 1816. Verftene i Skutvika er det vanskelig å finne spor etter. Vi kjenner ikke til noen fotografier av området fra før 1900, og senere fotografier viser noen

enkle naust eller skur, båter og slipp, men ingen større bygninger. Dette skyldes sannsynligvis at båtbygging først og fremst var en utendørsaktivitet, og at man brukte vintermånedene til riggarbeid og andre mindre plasskrevende oppgaver som kunne gjøres innendørs.

Florvaag verftet, 1925 ca.

Foto til venstre er fra 1950 ca og viser Skutvika få år før Nedre Strandgate ble bygget ut og verftene forsvant. Foto til høyre viser et dampskip på slipp hos Florvaag i 1924 ca.

Richard Erichsens pakkehus, som sto på Aspøyas vestspiss (nr. 1 på kartet).

3.2.2 Trebyen i årene 1905 -1950

Aspøya sies å være landets tettest befolkede øy. Om dette fremdeles er tilfelle vites ikke, men mye tyder på at det har bodd dobbelt så mange på øya for 100 år siden, på et tidspunkt da boligene var både færre og trangere enn i dag. Digitalarkivet viser at gjennomsnittlig antall beboere per to-tre etasjes hus kan ha vært minst 30 personer.

De tre husene på fotografiene over er typiske for Aspøyas trehusbebyggelse fra tidlig 1900-tall. I to av disse husene bodde det 44 personer, i det tredje 29. I Steinvågvegen 11 var det to leiligheter i kjeller, tre i første etasje og to på kvisten. Kirkegata 46 besto av våningshus og tre sidebygninger, ildhus, vedhus og utedo. Her var tre leiligheter i første etasje, to i annen og to på kvisten.

Foto fra 1915 ca.

I Steinvågvegen 11 (venstre foto, nr. 29 på kartet) bodde det 44 personer i 1910. I Kirkegata 46 (venstre hus, høyre foto) bodde det 44 personer, i Kirkegata 44, huset til høyre på samme foto, 29 personer. Dette er ikke utenom det vanlige for perioden.

Også i Kirkegata 44 var det 6 leiligheter, 2 i hver etasje. Man bodde på kvister, i kjellere og i bakhus, som det på bildet øverst på neste side, som ligger i Steinvågvegen 22 (nr. 45 på kart 45) som ble bygget i 1904. Det hadde bad og vaskekjeller i første etasje, og to beboelsesrom i annen.

Da Aalesund Mekaniske Verksted åpnet i 1899 tok det ikke mange år før fabrikken så nytten i å bygge boliger for sine arbeidere. Allerede i 1904 finner vi planer for arbeiderboliger i Kjøpmannsgaten (12 på kartet).

Arthur Paulsen som vokste opp øverst i Kirkegata på 1920-tallet forteller at alle hus var overbefolket, og at store familier bodde i ett- og toroms leiligheter. Mange delte kjøkken. Husene var kalde, dårlig isolert, enkle vinduer, enkelt utstyrt, ytterst få hadde wc, de aller fleste hadde utedo i bakgården, forteller han. Men det var samtidig et livlig og pulserende strøk med overfylte hus og butikker i nesten alle hus. Han nevner, bare i Kirkegata, 9 dagligvarebutikker, 3 bakere, 2 slaktere, og mange andre forretninger.

I Aalesunds Historie fra 1923 forteller Bugge at "allerede i april 1913 besluttet bystyret for at opmuntre den private byggevirksomhet at yde kommunal garanti for lån til boligbygning, særlig for huse med mindre leiligheter. Til at administrere og forberede sådanne garantier blev der nedsat en særskilt komité, boligtilsynet. Det var oprindeligt bestemt at man kunde gi kommunegaranti indtil 90 pct. av bygningens takstsum». Det skulle tydeligvis sterkere medisin til for å behjelp bolignøden, da kommunen i 1917 oppnevnte boligrådet, «som i disse år for kommunens regning har opført 47 huse med 218 leiligheter og 5 forretningslokaler (...) i disse huse regner man at der bor ca. 1160 personer»

Om bolignøden var stor før krigen, ble den ikke bedre i årene etter frigjøringen. Folk bodde trangt og uhygienisk og behovet for nye boliger ble enormt etter krigen. Jernarbeiderne ved Liaaens mek. Verksted tok saken i egne hender og opprettet verkstedarbeidernes borettslag, fikk overdratt tomter på Skjerva og bygget blokker som sto ferdig i 1948 (fra Mørkedal, 1995).

Det ble også bygget mer staselige hjem på Aspøya. Et av de flotteste står i Steinvågvegen 23 (nr. 21 på kartet). Det ble bygget i 1920. Et annet eksempel på påkostet arkitektur, denne gang i offentlig regi, er trygdeboligen i Giskegata, som ble bygget av kommunen i 1930.

I sin Byvandring fra 1981 observerer Harald Grytten at vestre del av Kirkegata har et ganske enhetlig preg, fordi de aller fleste bygningene er satt opp i årene like etter siste århundreskiftet. Noen få er imidlertid adskillig eldre; han nevner blant annet Kirkegata 34 og 50. Men selv om husene er enhetlige i alder og byggestil så er ingen av dem like; de har alle sin egen fysiognomi: «Et kaprisiøst karnapp, en dristig spiss gavil mot et gatehjørne, en munter utskjæring på vindusinnfatningene – merker dem ut fra hverandre. (...) Dessverre har enkelte av fasadene her utover i gata gjennomgått altfor hardhendte, såkalte ansiktsløftninger. Kledning med eternittplater og skifting av vinduer har ikke alltid gitt like vellykket resultat fra et estetisk og antikvarisk synspunkt. Det er leitt, men ikke for seint å rette på. Og det som er ganske sikkert er at denne gatedelen vil i noenlunde opprinnelig stand være interessant som eldre trehusbebyggelse i Ålesund. For det fins sant å si ikke mange slike samlinger av trehus igjen i byen – så typisk urbant satt sammen og slik at de ikke bare er oppholdssteder. De fungerer sammen og levendegjør selve definisjonen på en by, idet de lar folk møtes – i små butikker, i gata, i bakgårdene».

Fotografiet og tegningen øverst viser husene i Steinvågvegen 22 (nr. 45 på kartet). Uthuset ble brukt til bad, toalett og bolig. Fotografiene i midten viser typiske uthus på Aspøya. Foto nederst til venstre: Murhus i senjugend (1920) med innslag i art deco i Steinvågvegen 23 (nr. 21 på kartet), og tidlig funksjonalisme med innslag av art deco fra 1930-tallet (trygdeboligen i Giskegata, nr. 32 på kartet).

Venstre: Jens Flor, som var byarkitekt i 1918-1919, tegnet denne arbeiderboligen for Aalesunds Mekaniske Verksted på Kvenneset. Foto til høyre viser arbeiderboliger i Ivar Aasens gate: til høyre en flermannsbolig fra 1921 i jugendstil som dessverre er kraftig ombygd, til venstre en annen flermannsbolig fra 1949. Begge ble bygget for å gi arbeiderne på verftene og i de andre bedriftene bedre boforhold. Dette er som en sidenote et eksempel på to bygninger fra forskjellige perioder, med forskjellige formuttrykk, som er godt tilpasset med hensyn til proporsjoner og byggelinjer.

3.3 Krig og krigsminner

Ålesund har spilt en viktig rolle under annen verdenskrig, både fordi okkupasjonsmaktene hadde store styrker stasjonert i byen og bygde et stort antall anlegg og bygninger, og på grunn av motstandsarbeidet som foregikk her. Byen gikk under kallenavnet «Lille London» fordi mange av motstandsgruppene bidro til englandsfarten. Bare på Aspøya har Jan Olav Flatmark registrert ikke mindre enn 129 objekter, alt fra bunkere til rekvirerte boliger. Det står igjen garasjer og mange av bygningene på Aspøya har

krigshistorier knyttet til seg, som Helleborg (Helleborg 1) som var de tyske sikkerhetstjenestenes hovedkvarter (her går det fortsatt en tunnel til garasjen, som ble bygget av tyskerne) og Frimurerlosjen som ble rekvirert til potetlager. I friområdene på Storhaugen og på haugene vest for skaret er det mange synlige og godt bevarte krigsminner. Områdene har skytestillinger, kanonstillinger, en liten bunker langs stien på Storhaugen, tunneller, rester etter brakker, og mye annet.

Krigsminner på Aspøya. Fra Jan Olav Flatmarks bok Sunnmøre i Festung Norwegen.

I 2015 hadde Riksantikvaren en egen satsing på krigens kulturminner, i anledning av at det var 75 år siden andre verdenskrig startet i Norge og 70 år siden landet ble fritt. Kulturminner over hele landet fikk tilskudd til istandsetting, skilting, skjøtsel og verdiskaping, og et stort antall

kulturminner ble kartlagt og ført i nasjonale kartdatabaser. Takket være innsatsen til blant annet Flatmark har vi registreringer av disse kulturminnene i Ålesund, og på grunnlag av hans arbeid er noen krigsminner også blitt registrert i Askeladden, men arbeidet bør fullføres.

Bunker og kanonstilling på Storhaugen (punkt 34 på kartet).

Tunnell lengst vest på Storhaugen (punkt 33 på kartet), og to «skap» som sannsynligvis ble brukt til kjølelager av beboerne i en brakke som sto foran dem, nord for Johns. Aarflots gate 10 (punkt 18 på kartet).

De to tilfluktsrommene med inngang fra Nedre Strandgate, under Eystein Orres gate og Ragnvald Jarls gate (punkt 43 og 44 på kartet), ble bygget etter krigen av

Sivilforsvaret, og kan dermed defineres som kulturminner etter den kalde krigen.

3.4 Fra vekst til fraflytting: 1950 – 1980

På femtitallet kom broen over Steinvågsundet, og Nedre Strandgate ble forlenget og koblet sammen med Ivar Aasens gate ved at strandlinjen ble fylt ut. Bilen ble allemannseie på 60-tallet, og mange valgte å flytte ut av byen, eller innover på landet som det heter i Ålesund.

Det er først og fremst Nedre Strandgate som har endret karakter som følge av denne utviklingen. En rolig sidegate er blitt til en trafikkert ferdssåre. Sjøbodene i Skutvika har mistet kontakt med sjøen, de siste verftene har flyttet ut til Kvennaneset, og politihusets store betongflater i brutalistisk stil bryter med småhusbebyggelsen.

Mens trafikken har inntatt øyas sørlige sjøkant, har trebyen etter hvert mistet mye av det gamle folkelivet. Boligblokkene bygget på 50- og 60-tallet har gitt høyere bostandard, samtidig som bilen har gjort det mulig for mange å flytte til eneboligområder utenfor byen. På

70-tallet har mange fabrikker blitt nedlagt, og mye arbeid blitt automatisert.

I *Trebyen på Aspøya* fra 1976 beskriver Ridderstrøm en bydel der antallet beboere har sunket mens deres alder har steget: «I store deler av området preges situasjonen av at barna er vokst opp og har flyttet ut. Gjennom generasjonsskifte er gjennomsnittsalderen i området blitt økt. Dette har, sammen med kravene til økning i materiell standard og areal i boligen ført til at antallet beboere er blitt sterkt redusert i det enkelte hus og innen området som helhet. Befolkningstettheten i området er allikevel relativt høy, når en ser byens boligområder under ett».

Resultatet av denne utviklingen er at trebyen stort sett er blitt bevart, selv om ikke alle rehabiliteringer har vært like vellykket, mens sjøkanten har gjennomgått drastiske endringer.

Foto til venstre: 50-talls kontorbygning og politihuset (30 på kartet) som er et eksempel på brutalisme fra 1970-tallet.

3.5 1980 til i dag: containerhavn, nybygg og vern, tilpasninger og endringer

Mot slutten av 1970-årene har holdningen til eldre bebyggelse endret seg. I Ålesund fikk man større forståelse for verdien av jugendbyen eller murbyen i sentrum. Nye bygninger i postmoderne stil med elementer inspirert av jugendstilen er blitt bygget i sentrum, og også på Aspøya finner vi eksempler på arkitektur som kombinerer tradisjonelle former og eldre arkitektur på nye måter.

Et vendepunkt for Ålesund var Helga Stave Tvinnereims avhandling om murbyen, publisert i 1980. Man fikk øynene opp for verdiene i jugendbyen, vernebestemmelser ble

vedtatt for blant annet Klipra i 1990 og Ålesund sentrum med deler av Aspøya i 1992.

Selv om bare deler av Aspøya har gjeldende reguleringsplan og det ikke er blitt vedtatt planbestemmelser for hverken trebyen eller sjøkanten, bærer mange tiltak på øya vitne om forståelse for vern og arkitektonisk tilpasning. Det er dessverre også flere tilfeller av store terrasser og ombygninger som ikke er godt tilpasset til eksisterende bygninger eller kulturmiljø.

Øverste bilde til venstre: Kjøpmannsgata 3 til venstre (25 på kartet): en av bygningene som tilhørte Møre Preservering (25 på kartet) har fått nytt liv som kontorbygning. I Kirkegata 22 til høyre (35 på kartet) viderefører to nye trehus typiske materialer og proporsjoner, men i ny utgave. Nedre Strandgate 43 til venstre (37 på kartet): materialbruk og utforming etterligner eksisterende bebyggelse, men store sammenhengende fronter stenger for utsyn og lys for de andre bygningene i gaten. Steinvågvegen 40 til høyre (17 på kartet): nye trehus med postmoderne tolkning av trehusbebyggelsen. Bilde nederst til venstre: Eksempler på mindre heldige tiltak. Balkongene er dårlig tilpasset bygningsmassen og tar mye lys fra etasjen under. Til høyre: Garasjen blokkerer en rømningsvei i tilfelle brann, og store flater med ubehandlet betong er dårlig tilpasset trehusene ved siden av.

Foto øverst til venstre: 80-tallet til venstre, ombygget boligblokk fra 50-tallet i midten, enebolig fra 1924 til høyre. Foto øverst til høyre viser en boligblokk fra 60-tallet ved siden av et jugendhus i Steinvågvegen. Foto i midten til venstre: Disse butikkene i Kirkegata vitner om en tid da man fikk kjøpt det man trengte på øya, samtidig som de skaper variasjon og liv i gaten. Det er triveligere å gå forbi hus med butikkvinduer enn hus uten innsyn og med stengte dører. Foto i midten til høyre viser noen eksempler på gamle og godt bevarte hus på Aspøya. Foto nederst til venstre: Når et område ikke er regulert og det ikke er vedtatt bestemmelser for arkitektonisk utforming vil mye avhenge av huseiers forståelse for historisk verdi. Bygningen er gjenoppbygget etter brann, men vinduene kunne kanskje ha vært mer harmoniske. Foto nederst til høyre: Dette huset vitner om interesse for bygningsvern. Legg merke til fargen på vinduskarmen og lister. Vinduer var svært sjelden hvite for hundre år siden, og det var vanlig å male listverket i en annen farge enn karmene.

4. Fortolke og vurdere – stedsidentitet og verdivurdering

Formålet med fortolkningsfasen er å identifisere de enkelte elementene og karaktertrekkene i analyseområdet som har hatt spesiell samfunnsmessig betydning, elementene som er sentrale for forståelsen og lesbarheten av Aspøya, samt hvordan disse elementene henger sammen.

Vurderingsfasen er neste trinn. Her identifiserer man de elementene og karaktertrekkene som er spesielt verdifulle, hvilke som er sårbare, og hvilke som spiller en viktig rolle

for å skape en sammenhengende fortelling og for å styrke andre kulturminner.

Det vanlige er å omtale disse to fasene i to separate kapitler, men områdene på Aspøya er så ulike og har utviklet seg på så forskjellige måter at det er naturlig å omtale fortolkning og verdivurdering under ett for hver bydel.

Men aller først er det nyttig å redegjøre for hvorfor noen bygninger og bygningsmiljøer er viktigere enn andre.

4.1 Verdivurdering av bygninger og miljøer

Det hevdes ofte at estetikk er et spørsmål om smak og at den ikke kan diskuteres, men det viser seg som regel at de aller fleste er enige om hvilke bygninger og bygningsmiljøer som er vakre eller mindre vakre. Det er derfor fullt mulig å utarbeide objektive kriterier for hvilke bygninger og miljøer som er verdifulle og bør bevares.

Alder er et viktig kriterium, selv om det ikke er det eneste. Den mest omfattende kulturhistoriske registreringen utført i Norge, SEFRAK-registeret, er basert på alder. SEFRAK (Sekretariat for registrering av faste kulturminner i Norge) registreringen ble gjennomført i årene 1975-1995 (i dag er det kommunene som registrerer verneverdige bygninger, mens fylkeskommunene og Riksantikvaren har ansvaret for fredete kulturminner). SEFRAK-registeret er ikke blitt oppdatert siden 1995, og mange SE-

FRAK-registreringer ble utført av studenter og frivillige, ofte på grunnlag av informasjon fra beboere som ikke alltid ga riktige svar. På tross av dette, og av at registreringene gir lite informasjon om bygningenes kvalitet eller verdi, er SEFRAK-registeret fremdeles en av våre viktigste kilder til informasjon om kulturminner, med omtrent 515,000 registrerte kulturminner nasjonalt.

SEFRAK-registreringer på Aspøya vest for Aspegata vises på kartet nedenfor. Røde trekkanter viser bygninger fra før 1850, mens gule viser bygninger fra før 1900 ca. I Ålesund har man registrert bygninger også fra gjenreisningsperioden. Registreringen er ikke fullstendig: Mange eldre bygninger i industriområdet, samt mye viktig arkitektur fra årene rett etter gjenreisningen, er utelatt, og krigsminner er ikke registrert.

SEFRAK-registreringer og konsentrasjonen av flere bygninger med SEFRAK-registrering er et klart tegn på at et område er verneverdig, men det er ikke det eneste kriteriet som bør tas i bruk i en slik vurdering.

Et nyttig verktøy til en slik vurdering er å finne i det norske lovverket, nærmere bestemt i byggesakforskriften som gir 5 kriterier for bevaringsverdi: representativitet, autenticitet, arkitektonisk verdi, identitetsverdi og sammenheng

med kultur- eller naturmiljø. Veiledningen til forskriften gir følgende utdyping av disse kriteriene:

«Bevaringsverdige bygningers verdi som kilde for kunnskap og opplevelse bedømmes etter kriteriene i denne bestemmelsens bokstav a - e.

• **Representativitet** er knyttet til målsettingen om å sikre et representativt utvalg av bygninger på landsbasis. Hvis

det er få eksemplarer igjen av det som tidligere har vært svært vanlig, er det særlig viktig å bevare disse. Også sjeldenhet - unike bygninger – kan være et selvstendig kriterium.

• **Autentisitet** peker på det opprinnelige og ekte, knyttet til en bestemt tid, bruk eller lignende. Uttrykket brukes også ofte om bygninger som er lite endret.

• **Arkitektonisk** verdi omfatter både kunstnerisk, kulturhistorisk og funksjonell/bygningsteknisk kvalitet. Estetiske verdier inngår her. Vurderingen vil bygge på skjønnsmessige kriterier som må være faglig begrunnet. Også bygningens utforming sett i lys av datidens kunnskap og tilgang på materialer, kan tillegges vekt.

• **Identitetsverdi** - eller symbolverdi sier noe om hvilken verdi bygningen har som identitetsskapende element i miljøet, som kunnskapskilde eller som objekt for opplevelse. Bygninger knyttet til viktige hendelser eller personer vil gjerne bli tillagt identitets- eller symbolverdi.

• **Sammenheng med kultur- eller naturmiljø.** Bygninger som ligger i et kultur- eller naturmiljø kan ha verdi som del av miljøet selv om det isolert sett ikke er av bevaringsverdi.

Bygningens alder er i denne sammenheng ikke et selvstendig kriterium for bevaringsverdi, men inngår som en del av vurderingen innenfor de andre kriteriene. Med alderen øker gjerne byggverkets andre verdier som kilde til kunnskap og opplevelse.»

I tråd med disse og andre kriterier kan vi klassifisere bygningene etter følgende kategorier:

- Bevaringsverdi 1 for bygninger av nasjonal verdi (fredningsklasse).
- 2 for meget bevaringsverdige bygninger av regional betydning.
- 3 for bevaringsverdige bygninger av betydning for lokalmiljøet.
- 4 for bygninger som ikke har høy verdi i seg selv, men som er med på å danne bygningsmiljøet.
- 5 for bygninger som ikke er antikvarisk vurdert, fordi de er nye eller sterkt ombygget.

4.1.1 Verdivurdering av enkelte bygninger

Det er ingenting som er fredet eller vurdert til å høre til i fredningsklasse på Aspøya, men området med arbeiderboliger i tre i jugendstil samt enkelte hus i jugendstil som er av samme type som gjenreisningsbebyggelsen er vurdert til å ha regional verdi. Det samme gjelder den eldste verkstedhallen som står igjen på Kvennaneset.

Områder med et høyt antall bygninger i kategori 3, bevaringsverdige bygninger av regional betydning, er å finne vest for Aspegata, spesielt i Markvegen, Giskegata, Kirkevegen og Steinvågvegen, og i Øvre Strandgate. Øst for Skutvikskaret finner vi viktige miljøer i Steinvågvegen, i Ringgata og i Kjøpmannsgata (industribygninger).

Vurdering av enkelte bygninger: rosa områder vurderes å være av regional verdi (kategori 2), oransje til å ha lokal verdi, gule bygninger gis verdikategori 4 (ikke høy verdi i seg selv, men med på å danne bygningsmiljøet) mens grønne bygninger ikke anses å være av verdi.

4.1.2 Verdivurdering av områder eller miljøer

At en bygning vurderes til å være bevaringsverdig er ikke ensbetydende med at miljøet den står i er det. Et område med sammenhengende bebyggelse av middels høy verdi kan utgjøre et mer verdifullt miljø enn et annet der de enkelte bygningene er av høyere verdi, men som oppleves som mer fragmentert.

På grunnlag av SEFRAK-registreringene og en kvalitetsmessig vurdering av enkelte hus er det mulig å foreslå en inndeling i områder som kan prioriteres mht. vern av eksisterende bygninger og hensyn som må tas i tilfelle nybygg.

Område med bevaringsverdi 1: er områder med høy konsentrasjon av godt bevarte bygninger av samme eller lignende type. Her bør tilbakeføring etterstrebes og nye tiltak tilpasses eksisterende bebyggelse, i samsvar med reguleringsbestemmelser. Vurderes til regional verdi og/eller lokal høy verdi. Gjenstand for byreparasjon (rosa på kartet)

Område med bevaringsverdi 2: områder med mange bevaringsverdige bygninger, men av mer variert karakter og

høyere andel av bygninger som er kraftig ombygd og/eller nyere bygninger, som samtidig er godt nok tilpasset den eldre bygningsmassen til at området har bevart egenart og kvalitet. Her bør eksisterende bygninger bevares, men det er større rom for kreativitet og tidsmessighet mht nybygg. Lokal verdi (oransje og blått på kartet).

Område med bevaringsverdi 3: områder med eldre bygninger som bør bevares, men som ikke inngår i et sammenhengende miljø eller der området har tapt kvalitet pga. trafikk, nye inngrep som bryter med bygningenes proporsjoner, annen infrastruktur o.l. Også områder som ligger inntil prioritert område. Bevaring er ønskelig men enkelte bygninger kan vurderes til ombygging eller riving. Lokal verdi, men ikke prioritert (gult på kartet)

Område uten bevaringsverdi 4: ingen form for vern (grønt på kartet).

Disse områdene faller til dels sammen med områdene angitt i kommuneplanens arealdel som områder der kulturhistoriske verdier må kartlegges nærmere, med varierende prioritering.

Verdivurdering av områder: rosa er regional til høy lokal verdi, oransje lokal verdi kategori 2, gul lokal verdi kategori 3, blått krigsminner som vurderes til høy lokal verdi (kategori 1) og grønne områder som ikke gis noen form for vern.

I områdene som er markert på kommuneplanens temakart for kultur (se side 65) stilles det et plankrav om nærmere utredning før det kan gis tillatelse til fasadeendringer og/eller andre tiltak. Et av formålene med

denne kulturhistoriske analysen er å kartlegge disse områdene, og eventuelt andre, og foreslå en mer nøyaktig definisjon av verneverdi og prioritering som kan legges inn i områdereguleringsplanen.

4.2 Industriområdet langs øyas sørside

Joakim Anderssen forteller i 1904 i *Aalesund og omegns næringsliv i eldre og nyere tid* at da eksporten tok av med Storeggfisket i 1860-årene var hele sydsiden av Aspøya opptatt av fiskepakkhus og «tørkeetablissementer». Beskrivelsen kan mane frem et bilde av pakkhus i rad og rekke slik vi finner dem i Brosundet, men Anderssen

har sannsynligvis ikke regnet med Skutvika, der verftene til Haasted og Florvaag-brødrene har holdt til fra 1850 til rundt 1950. Og ordet tørkeetablisement kan tolkes som bygninger slik som Oscar Larsens klippfisktørkeri, en sjøbod der fisken ble tørket innendørs, men man tørket lenge fisk på steinplattinger på Skjerva.

Skutvika på 1950- eller 1960-tallet. Bildet er tatt fra Brooklynbroa. De to pakkhusene til venstre på bildet står den dag i dag.

Området langs sjøkanten forteller en historie om økonomisk utvikling fra fiske og salg av råvarer til foredling av disse råvarene og til fremstilling av produksjonsmidler, eller fra primærnærings til sekundærnærings. I dag er mange av lokalene tatt i bruk av tertiærnæringsene, eller tjenester og informasjon.

At en økonomi utvikler seg til et stadium der tertiærnærings spiller den viktigste rollen, slik tilfellet er i Norge i dag, betyr ikke at primær- og sekundærnærings er tilbakelagte stadier. På Aspøya har vi fremdeles både primærnærings som fiskeribedrifter og sekundærnærings i form av blant annet foredling av fisk og produksjon av fiskeutstyr, i tillegg til tertiærnærings som transport, detaljhandel, hoteller og informasjonstjenester. Det som gjør Aspøya så interessant er alle sporene og bygningsmiljøene som vitner om denne utviklingen fra jordbruk og fiske til turisme.

Våningshuset og stabburet som ligger inneklemt bak Møre Preservering i Skutvika (23 på kartet) er vitner om

primærnærings, om den tiden da man levde av landbruk og fiske.

Pakkhusene, verftene, hermetikkfabrikkene og de andre næringslokalene fra Nedre Strandgate til Kvenneset (24, 25, 13, 14, 10 på kartet) er eksempler på bygninger som forteller om denne utviklingen; vi kan nevne Oscar Larsens pakkhus og klippfisktørkeri, smørfabrikken der brannen begynte i 1904 og som ble gjenreist i 1906 (39 på kartet), Møre Preservering (24 og 25 på kartet) og forskjellige verksteder, for ikke å nevne Liaaen-verftet. Alle er eksempler på sekundærnærings.

Flere industribygninger (sekundærnærings) brukes i dag til tertiærnærings, som den eldste delen av Waterfront-hotellet og den bygningen som en gang hørte til Møre Preservering (25 på kartet), og som i dag inneholder aktiviteter forbundet med mediabransjen. Andre gamle pakkhus er sterkt ombygd og brukes i dag til boliger. Slik gjenbruk av industribygninger muliggjør fortetting og bevaring av gamle hus med mye historieverdi.

masjon av containerhavnen i Skutvika vil kunne binde sammen noen svært verdifulle områder som i dag er vanskelig å tolke.

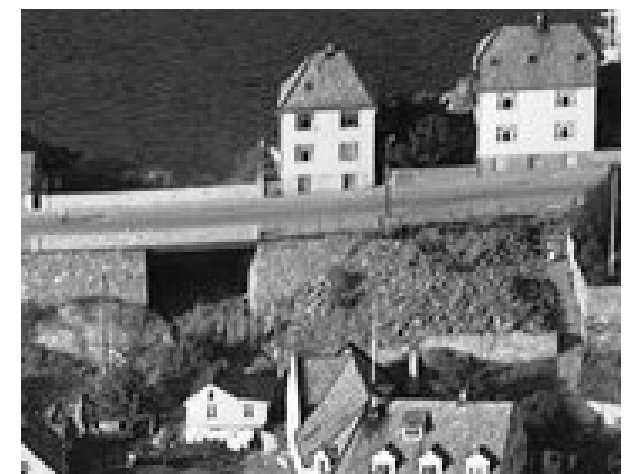

Foto øverst til venstre viser Smørfabrikken tegnet av Schak Bull (nr. 39 på kartet), foto til høyre Oscar Larsens klippfisktørkeri (nr. 38 på kartet), tegnet av Mathias Brække. Foto i midten til høyre viser et utsnitt fra Baades kart fra 1816, foto til venstre to av bygningene som er tegnet inn på kartet, nærmere bestemt Skutvikhuset (til høyre på bildet) og bødker Poulsens hus (til venstre på bildet). Foto nederst til venstre viser Brooklynbrua i dag, foto til høyre broen på 50-tallet: Det lille huset som sto der veien går nå, midt i skaret, vises også på Baades kart fra 1816, og skal være svært gammelt.

4.2.1 Verdivurderinger

Som oversiktskartet viser er området fragmentert, med kvartaler av høy verdi alternert av områder uten noen eldre bebyggelse, kulturminner eller karakter. Transfor-

De to øverste fotografiene viser Kjøpmannsgata sett mot Kvernaneset og mot sentrum. Her er spennende gløtt mot Fjellstua, og mange eldre bygninger med karakter. Fotografiet i midtre rad, til venstre, viser en av fabrikkbygningene til Møre Preserve-ring på 1930-tallet, foto til høyre samme bygning i dag. Selv om vinduer og andre detaljer dessverre har gått tapt, er det alltid positivt når eldre bygninger blir gjenbrukt, med hensyn til CO2 utslipp. Foto nederst til venstre viser tårnet i Kjøpmannsgata 22, foto til høyre Skutvikhuset og det lille stabburet foran, to av de eldste husene på Aspøya: industriarkitektur, jugendstil og gamle gårdsbygninger samlet på et lite område.

4.3 Området langs sjøkanten fra Kvernaneset til broen

Når Anderssen i 1904 observerer at hele sydsiden av Aspøya var opptatt av pakkehus, må han ha ment frem til Kvernaneset. I området langs sjøkanten mellom Liaaen-verftet og Bersetbua, et par hundre meter sør for dagens

bro over Steinvågsundet, var strandsonen ubebygget med unntak av et par naust etter krigen. Området har fortsatt grøntarealer, som midlertidig ikke er opparbeidet.

1947 til venstre, 1968 til høyre.

Situasjonen i dag.

Fra 1950-tallet. Fra høyre mot venstre: Sjøbodene på Neset er revet. Den som står ytterst er Richard Eriksens sjøbod, den litt til venstre for den er Brødrene Ellefsens verksted. Deler av Bersetbua står igjen.

Steinvågen tidlig på 1900-tallet. Huset til venstre kan være Havnegata 10 (5 på kartet).

4.2.1 Verdivurderinger

Området har noen viktige kulturminner. Spesielt nevnes verkstedshallen på Kvennaneset (10 på kartet), en av de få industribygningene fra forrige århundreskifte som står igjen. Bygningen står nå innebygget i et større anlegg men har høy arkitektonisk og identitetsskapende verdi. Den står imidlertid isolert, og de øvrige bygningene i området har ikke nevneverdig verneverdi. Også Bersetbua (3 på kartet) og to bygninger i samme område (bakeriet fra 1927 og våningshuset ved siden av, 4 og 5 på kartet) er verdifulle i seg selv, men de er kraftig ombygde og utgjør ikke noe miljø med karakter, fordi omgivelsene er fragmenterte.

Verkstedhallen på Kvennaneset bør likevel reguleres til

bevaring fordi den er et av de få industrielle kulturminnene av arkitektonisk høy verdi vitner om rollen arbeiderbyen, som ligger like ved, en gang har spilt. Arbeiderbyen ble bygget for å skaffe boliger til de ansatte ved verftet på Kvennaneset og andre bedrifter i området, og bydelens historie vil være mindre lesbar hvis alle spor etter industriaktivitetene i sjøkanten forsvinner. I dag er det så vidt tilstrekkelig med kulturminner i området til at bydelens historie og samspillet mellom boliger og industri er lesbare, men dette vil avhenge av at bygningene som i dag er vurdert som verneverdige bevares, og at nye tiltak støtter opp under denne sammenhengen og styrker områdets karakter.

4.4 Industriområdet langs øyas nordside

Det er praktisk talt ingen spor etter fortid i industriområde nord. Dette området er tatt i bruk av industri, og det er adskilt fra resten av øya geografisk (en bratt skråning). Det er ikke gjennomfartsvei i området, og det oppleves som lite tilgjengelig. Solforholdene er også mindre gode

i dette området enn på øyas sørside. Da det ikke foreligger noen planer om annen bruk av dette området i nær fremtid, prioriteres ikke analyse av dette området i denne sammenhengen.

Flyfoto fra 1947. Med unntak av Sildegarnsholmen og noen sjøboder er området ubebygget.

Utfyllinger i området pr. i dag

Flyfoto, 2012.

4.5 Arbeiderbyen

Arbeiderbyer eller fabrikkbyer er navn som ofte brukes for å identifisere områder med boliger bygget av eller for en industri for å skaffe arbeiderne boliger. I Norge oppsto det mange slike byer eller boligområder i forbindelse med kraftutbygging og industri i utkantområder. Mange av dem ble planlagt av såkalte bygningskommuner, eller et område der et eget bygningskommunestyre regulerte byggevirkksomhet. De ble opprettet i 1869 og opphevet i 1970. Det var ofte industriene som sto for bygningskommunen. Dette var ikke tilfelle i Ålesund fordi Aspøya var del av en større by, men dette området har mye til felles, arkitektonisk og planmessig, med de typiske fabrikk-

byene som ble bygget i samme periode andre steder i Norge.

Med arbeiderbyen menes i denne sammenhengen flermannsboligene som ble bygget av industriene, kommunen og private med støtte fra kommunen tidlig på 1900-tallet i området Kjøpmannsgata, Ivar Aasens gate, Steinvågvegen, Svalbardgata, Heissagata og Skjervagata (9, 11, 12 og 15 på kartet). Dette er en av byens mest helhetlige og velbevarte bydeler og kan konkurrere med landets beste eksempler på fabrikkbyer.

Arbeiderboliger tegnet av Jens Flor for Aalesund Mekaniske Verksted i 1918.

Et av landets vakreste fabrikkbyer fra tidlig 1900-tall. Fra Svalbardgata (9 på kartet).

Fra Ivar Aasens gate (12 på kartet).

Steinvågvegen 43 (11 på kartet).

Oversiktsbilde som viser store deler av boligene som inngår i fabrikkbyen.

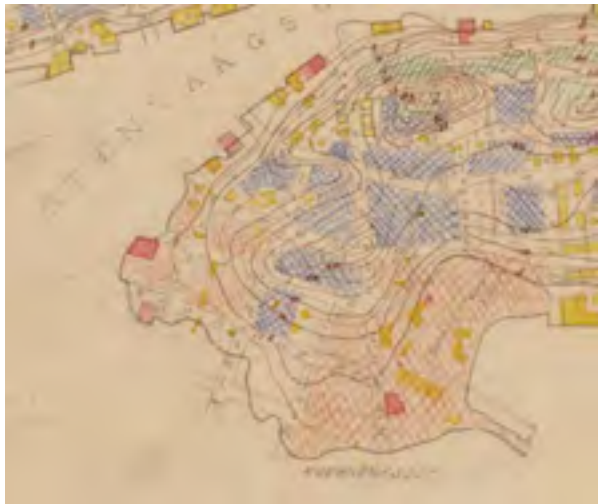
4.5.1 Verdivurderinger

Bydelen er enestående med hensyn til autenticitet, sammenheng og arkitektonisk kvalitet, også på landsbasis, og bør prioriteres. Det er dessuten snakk om bygninger

i jugendstil. Det bør stilles strenge krav til bevaring og til tilbakeføring i de tilfeller bygningene er ombygd.

4.6 Ringgata

På planen fra 1915 er det inntegnet vinkelrette gater i området der Ringgata ligger i dag. Om man har valgt å følge terrenget, eller ganske enkelt latt huseierne bygge ut stien

Plan fra 1915 og kart fra 1929.

På grunn av terrenget og den litt mer selvgrodde utviklingen som følger av den, og det faktum at det har vært en del gårdsbebyggelse i dette området (Aspen gård lå på Kvennaneset) som ikke følger gatenettet, har Ringgata en litt annen karakter enn gatene på lenger øst på øya. Her er mange gløtt mot sjøen. Dette observeres også av Fortids-

til kjerrevei, er usikkert, men de rettvinklede gatene har ikke kommet lengre enn til planstadiet.

minneforeningens oversikt over «Vær-varsom-miljøer» på Aspøya: «Ringgata har et tiltalende bygningsmiljø bestående av små gamle hus i fin rytme. Det er viktig at dette blir opprettholdt og ikke pakket inn av en evt. ny og tett bebyggelse rundt.»

verdi (det er ikke noe sammenhengende kulturmiljø som taler for høyere verdivurdering).

Ringgata: variert villamessig bebyggelse, flere bygninger av høy kvalitet.

4.7 Trebyen

Området innenfor industriområdene langs sjøkanten, der de fleste husene er i tre og danner en mer eller mindre sammenhengende byggelinje mot gaten, defineres som trebyen. Mange av disse husene har hatt butikker i første etasje og i kjeller, men de aller fleste av disse lokalene brukes i dag som boliger.

I 1930 skriver lektor Einar Knudsen (kjenn ditt land, Ålesund og Sunnmøre, A/S Haakensen & Co) at Ålesunds «vestligste del, på begge sider av Stenvågveien, er en arbeider- og småborgerbydel med trehus i 1 ½ etasjers høide. Husenes ytre er ikke dekorativt, men de er ganske praktisk innrettet med en full etasje under og mange utbyggede "kvister" ovenpå. Haveanlegg mangler fullstendig». Dette er fortsatt en ganske treffende beskrivelse av deler av Aspøya.

Utviklingen av trebyen er blitt drevet dels av behovet for boliger til de som hadde sitt virke i det som i dag er murbyen, og dels av behovet for boliger for de som arbeidet på fabrikkene som lå på øya. Området vest for Skut-

vikskaret var nærmest byens eldste del og ble bygget ut først, for det meste som enkeltprosjekter: noen ble tegnet av arkitekter eller byggmestere, andre tegnet og bygget av huseierne selv. Vest for skaret finner vi samme type bebyggelse langs hovedaksene, men også mange boliger i større borettslag. Noen boligblokker og flermannsboliger ble bygget av fabrikkene, andre var det kommunen som enten bygget selv eller finansierte. Noen av blokkene på Skjerva ble dessuten bygget av den nyopprettede verkstedarbeidernes borettslag, for jernarbeiderne ved Liaaens mek. Verksted.

Som følge av dette er gatene med småhusbebyggelse øst for Skutvikskaret mer variert og har en mer finkornet blanding av forskjellige hustyper enn de fleste områdene vest for skaret. Unntaket er Ringgata, der flere bygninger er av eldre dato.

Plankartet fra 1915 viser trehus i gult og murhus i rødt, mens blå skraverte områder er ubebygde.

Plan fra 1915. Utsnitt.

4.7.1 Trebyen øst for Skutvikskaret

Trebyen på Aspøya øst for Skutvikskaret: Her er den største konsentrasjonen av eldre bygninger, og områder med høy konsentrasjon av godt bevarte bygninger. I Kirkegata rett øst for Aspegata ser vi gateløp som er stort sett uendret fra før brannen. Det er denne typen bygninger som brant i 1904, og på Aspøya kan vi få et inntrykk av hvordan hele Ålesund så ut rundt forrige århundreskifte.

Det er utvilsomt mer stille i gatene i dag enn for hundre år siden, da det bodde nesten ti ganger så mange i husene som det gjør i dag. Samtidig er områdets karakter i stor grad bevart. Trafikken til containerhavnen og til Hessa går hovedsakelig i Nedre Strandgate, og det er derfor lite gjennomgangstrafikk i de gamle gatene. Aspøya har sentrum-

snære boligområder med gode solforhold og tiltalende gatemiljøer.

Øst for Skutvikskaret er bebyggelsen langs øyas midt-akse stort sett uforandret siden tidlig på 50-tallet. Det har kommet blokkbebyggelse rett vest for skaret, og det planlagte kvadratiske veisystemet planlagt i 1915 har måttet vike for terrenget: Markvegen slutter ved Storhaugen, og det går to tverrgater opp vest for haugen. Det faktum at mange gater nord for Steinvågvegen er blindveier har bidratt til å gjøre dette området til et rolig boligområde.

Knudsens «arbeider- og småborgerbydel» med små trehus har i stor grad bevart sin egenart.

Verneverdig tett trehusbebyggelse med brannsmittefare, registrert i Riksantikvarens kartbase.

I 1976 ble en undersøkelse av boforholdene på Aspøya utført av Einar Ridderstrøm ved Høgskolen i Volda, på oppdrag fra Ålesund kommune. Rapporten utarbeidet etter dette arbeidet inneholder først og fremst statistiske opplysninger om areal-, eiendoms-, leilighets- og beboerforhold. Noen opplysninger ble innhentet ved intervju, og vi siterer Ridderstrøm: «En skal derfor her kort nevne at en under registreringsarbeidet har fått en klar oppfatning av at den alt overveiende delen av innbyggerne føler sterk tilknytning til det eksisterende fysiske og sosiale miljøet. De synes å stille seg negativt til enhver planlegging som vil føre til sterk fysisk omvandling eller flytting.»

Mye av det som beskrives i den nå førti år gamle rapporten er revet, og nye beboere har nok overtatt mange av boligene. Men Ridderstrøms oppsummering av beboernes tilbakemeldinger kan være nyttige å ta innover seg også i dag. Sanitærforholdene er nok bedret, men det ytre miljøet er ikke blitt stort bedre siden da.

«Bomiljøet synes imidlertid ikke tilfredsstillende i dag. For de fleste eiendommenes vedkommende er det behov for opprustning av bygningsstandard, sanitærforhold og ytre miljø. Det ytre bomiljøet er relativt dårlig i denne delen av området. Nedre Strandgata har en meget sterk trafikkbelastning. Det finnes få parkerings- og oppstillingsmuligheter inne på eiendommene. Også Øvre Strandgata har gjennomkjøringstrafikk, og nyttes til parkering. Aspegata er bred, men bratt og trafikkfarlig.

Ved en samordnet planlegging burde en søke å få til et felles uterom for flere eiendommer inne i dette kvartalet. Et trafiksikkert oppholdssted i det fri kunne være første skritt på veien mot en bedring av det ytre miljøet, og ville bety en betydelig økning i bokvalitetene for småbarnsfamilier og eldre beboere med behov for en rolig uteplass. Offentlige myndigheters planlegging bør først og fremst rettes mot trafikkmiljøet. Men det er også behov for en

opprydding i gatemiljøet, gjennom fjerning av lysmaster og stolper som skjemma strøket».

Ridderstrøm kommenterer også byggeskikk og nye tilbygg. I skrivende stund sto den gamle skolen fra 1864 fortsatt: «Mens den gamle skolen faller inn i den byggestil og materialbruk som er vanlig brukt i strøket, skiller den nyere bygningen mot Storhauggata seg ufordelaktig ut. Den enetasjes, mørkbeisete bygningen med flatt tak virker som et fremmed element i det i øvrig så brokete bygningsmiljøet. Både den eldre og nyere bebyggelsen på kommunens eiendom er av tre». Den gamle skolen er nå revet, og nye boliger med teglfasader er bygget på tomten. De nye bygningene «vender ryggen» mot Kirkegata og akkurat som de mørkbeisete veggene som beskrives av Ridderstrøm, utgjør teglfasadene et fremmedelement selv om proporsjoner og takutforming spiller på lag med det som er vanlig på øya.

Ridderstrøm bekrefter et viktig poeng: Vel er bebyggelsen på Aspøya broket, men det er grenser for hvor mye nye bygninger bør skille seg ut. Materialvalg, takutforming og farger bør harmonere.

«Vær-varsom» miljøene som Fortidsminneforeningen har identifisert i dette området er Eikhagen (31 på kartet), trapperommet fra Storhauggata til Øvre Strandgate, bygninger i Øvre Strandgate, Skjerva-Knutsen villaen i Ivar Aasens gate 34, og trehusbebyggelsen i Steinvågveien, Kirkegata og Giskegata.

Eikhagen er et gartneri som ble etablert i 1870. De to bygningene står litt ovenfor Steinvågvegen, «Gamlehuset» er fra før 1860, det nyere fra 1904. Fra Fortidsminneforeningens rapport: «Begge husene har flere originale bygningselementer intakt, og er mulig å restaurere. Eikhagen med sine hus og grøntareale er et særegent og meget viktig kulturminne på Aspøya, og må bevares».

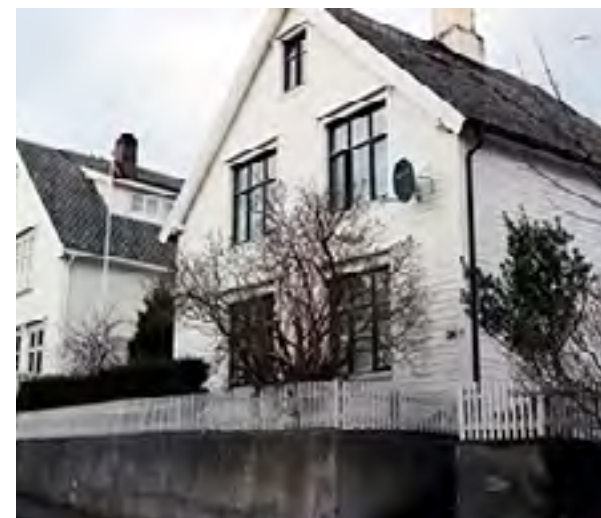

Foto øverst til høyre er fra Giskegata, en rolig gate med mange gamle bygninger. Foto øverst til høyre viser Storhauggata, med en blanding av gammel og nyere bebyggelse og ett av gløttene mot vågen som er så typiske for Aspøya. Foto i midten til venstre viser Markvegen, en gate med mange godt bevarte bygninger og et spesielt verdifullt kulturmiljø. I midten til høyre: et annet gløtt fra Giskegata, med variert eldre bebyggelse. Nederst til venstre: Våningshusene i Eikhagen har bevart et landlig preg. Her dyrket man en gang grønnsaker for byens innbyggere (nr. 31 på kartet). Nederst til høyre: Trygdeboligen som ble bygget av Ålesund kommune i 1930 er et eksempel på overgangen fra art deco til funksjonalisme (nr. 32 på kartet).

4.7.2 Verdivurderinger

Trebyen øst for Skutvikskaret vurderes til høy lokal verdi. I områdene med flest eldre bygninger og mest autentisk miljø bør tilbakeføring etterstrebes, og nye tiltak bør tilpasses eksisterende bygninger. Det bør utarbeides detaljerte bestemmelser og en verneplan for området med klare føringer for nye tiltak.

4.7.3 Trebyen vest for Skutvikskaret

Som plantegningen fra 1915 viser, var bare noen deler av området vest for Skutvikskaret utbygd tidlig på 1900-tallet. Mange av disse bygningene står fremdeles, og deler av den nyere bebyggelsen langs Steinvågvegen er tilpasset trebyens proporsjoner. Trebyen på denne siden av skaret avgrenses av arbeiderbyen eller fabrikkbyen mot sør (Ivar Aasens gate) og vest, og av blokkbebyggelse i John. Aarflots gate mot nord. Det er også blokkbebyggelse ved Skutvikskaret.

Selv om trebyen på denne siden av Skutvikskaret er mindre og ikke like gjennomført som trebyen øst for skaret, står det flere verdifulle bygninger i et lite område langs Steinvågvegen og Ivar Aasens gate.

Her står blant annet det som på folkemunne kalles for Knutsenhuset (16 på kartet). Michael Knutsen, også kalt Skjervakongen (1863-1948) var en bondesønn fra Vigra som utvandret til Amerika som 19-åring, fant gull og kom

tilbake til Ålesund i 1898. Her startet han et fiskeriselskap, drev omfattende handel og fikk bygget flere fiskedampskip, og var med på å starte kulldrift i Ny-Ålesund. Dette gikk ikke som forventet, og i 1929 mistet Knutsen sin formue. Michal Knutsens selskap, A/S Skjærva, hadde store eiendommer på Skjerva og flere bygninger i Kjøpmannsgata som nå er revet. Han eide også bryggene som senere ble overtatt av Elling Aarseth. Huset og hagen rundt det er derfor en viktig historiebærer og det siste fysiske kulturminnet som gjenstår etter Knutsen og alle hans aktiviteter som gullgraver, handelsmann, skipsreder og ishavspioner.

Her står også to våningshus med tårn, det ene i tre og det andre i mur, fra årene etter gjenreisningen. De er typiske eksempler på hvordan lokale arkitekter og byggmestre har tatt inspirasjon fra husene i murbyen, kanskje også kopiert tegninger, og tolket jugendstilen på sin egen måte.

Her står også to våningshus med tårn, det ene i tre og det andre i mur, fra årene etter gjenreisningen. De er typiske eksempler på hvordan lokale arkitekter og byggmestre har tatt inspirasjon fra husene i murbyen, kanskje også kopiert tegninger, og tolket jugendstilen på sin egen måte.

Foto fra 1906 som viser Kirkegata sett fra krysset med Aspegata (40 på kartet). Mange av bygningene står fortsatt, selv om mange vinduer og andre detaljer er endret.

Det er mange interessante bygninger i trebyen vest for Skutvikskaret. Et av de mest berømte er kanskje huset som en gang tilhørte Skjervakongen eller Michael Knutsen, som fremdeles heter Knutsen-huset på folkemunne (foto øverst til venstre, nr. 16 på kartet). Husene i Steinvågvegen på foto øverst til høyre (nummer 46, 48, 50 og 52) er alle fra årene rett etter brannen. Foto til venstre i midten viser et flott trehus med tårn i Ivar Aasens gate, foto til høyre en husrekke i Steinvågvegen, også disse fra 1905. 1909. Nederst til venstre et flott trehus i jugendstil i Ivar Aasens gate 18, og murhuset i senjugend som står i Steinvågvegen 23 (nr. 21 på kartet).

4.7.4 Verdivurderinger

Den delen av trebyen vest for Skutvikskaret som har kvaliteter på høyde med trebyen øst for skaret er liten, men det er flere bygninger av svært høy kvalitet i området. Der disse husene danner et sammenhengende miljø med arbeiderbyen bør det stilles strengere krav til tilbakeføring og vern, for eksempel ved at bestemmelser/verneplan for trebyen øst for skaret gjøres gjeldende også her.

Også i dette området bør uthus, tidligere utedoer, vedskjul, eldhus og verksted som står igjen bevarer, og mindre heldige tiltak som terrasser, balkonger, garasjer osv. som skjemmer bygningsmiljøet bør hvis mulig fjernes i forbindelse med nye tiltak og tilbakeføringer. Det er imidlertid mer rom for variasjon, forutsatt at kriterier mht. materiale, takutforming, farger osv. respekteres.

4.7.5 Trebyen vest for skaret – Ringgata

Ringgata (nr. 6 på kartet) ligger litt isolert, uten gjennomfartstrafikk, som en øy på høyden på Aspøyas vestspiss. Den er ett av områdene som nevnes i Fortidsminneforeningens studie som et «vær-varsom»-miljø: «Ringgata har

et titalende bygningsmiljø bestående av små gamle hus i fin rytme. Det er viktig at dette blir opprettholdt og ikke pakket inn av en evt. ny og tett bebyggelse rundt».

Kart fra 1816 til venstre, flyfoto fra 1947 til høyre.

Aspen gård er dokumentert som kirkegods i 1200, og har vært bebodd siden da. Det kan ikke utelukkes at noen av de gamle husene som fremdeles står blant den nyere bebyggelsen har hørt til denne gården. Spesielt det lille våningshuset som står i Ringgata 13 (nr. 42 på kartet), ved siden av blokkene mellom Ringgata og industriområdet kan være svært gammelt. Deler av eldre hus kan være «innebygget» i flere av de andre eldre husene i området. Som kartene viser er husene langs Ringgata, med unn-

tak av noen få våningshus, bygget etter 1915. Her finner vi et utvalg av hus fra alle perioder og stiler fra 1915 til 1950-tallet. Området virker litt planløst og «selvgrodd» og er det kanskje også, hvis vi skal ta de skraverne gatene på kartet fra 1929 bokstavelig, men er samtidig titalende, og det er mye god arkitektur og velholdte hus, og området er som Fortidsminneforeningen påpeker lyst, med mye grønt og fine gløtt mot sjøen, spesielt hvis vi ser bort fra den lange blokken fra 1950-tallet.

Foto øverst til venstre og til høyre viser et par av husene som kan ha tilhørt Aspen gård. Bildet til høyre viser også ett av gløttene fra Ringgata ned mot Aspevågen. Foto i midten til venstre viser to hus fra tidlig 1900-tall, foto til høyre et gammelt våningshus inntil en blokk fra 1950-tallet, og industribygninger i for- og bakgrunn. Et gammelt hus er ikke like verdifullt med slike naboer som det ville ha vært hvis det lå i et tun med lignende bygninger. Foto nederst til venstre er tatt fra Kvennaneset og viser bygninger fra tidlig 1900-tall og en blokk fra 1950, foto til høyre hus fra 1920- og 1930-tallet som er typiske for området. I motsetning til husene langs for eksempel Steinvågvegen, danner ikke husene i Ringgata tette byggelinjer mot gate.

4.7.6 Verdivurderinger

Området rundt ringgata vurderes til lokal verdi. Noen av øyas eldste bygninger ligger her, men de er sterkt ombygget og området er svært fragmentert. Det er viktig å bevare

4.8 Murbyen

Murbyen omtales bare på overordnet nivå i denne analysen.

Murbyen eller den delen av Aspøya som ligger øst for Aspegata er del av Ålesund sentrum og NB-område. Dette området brant ned i 1904 og ble gjenreist samtidig som sentrum.

gløtt, men det er lite sannsynlig at et tiltak som den store sammenhengene blokken fra 50-tallet som stenger utsyn mot sør ville ha blitt tillatt i dag

Murbyen har vært gjenstand for flere analyser, registreringer, utredninger og vitenskapelige publikasjoner enn de andre områdene på øya, og er regulert. Den er derfor omtalt og beskrevet på overordnet nivå i denne analysen.

verftene og fabrikkene i Kjøpmannsgata at mange av byens viktigste bedrifter innen fiske, mekanikk og handel har holdt til. Det er svært få kulturminner igjen som vitner om denne historien, men de bør tas vare på og kobles sammen.

Et stort antall boliger er blitt bygget på øya nettopp for å skaffe husrom for arbeiderne på verftene og fabrikkene.

Den eldste delen av trebyen på Aspøya er eldre enn gjen-

reisningsbyen. Her er også et videre spenn i tid: både fra årene før brannen og fra årene etter gjenreisningen. På Aspøya står bygninger fra 1800-tallet vegg i vegg med blokker fra etterkrigsårene, og i Steinvågvegen finner vi postmoderne tolkninger av trehusbebyggelse vegg i vegg med sveitservillaer. Ikke alle slike kombinasjoner er like vellykkede, men bebyggelsen på øya bærer vitne om utvikling og skiftende stiler. Bebyggelsen er variert, eller som Ridderstrøm sier, den er broket.

4.9 Krigsminner og friområdene langs øyas nordlige side

Ålesund har vært en viktig by under krigen både for okupasjonsmaktene og for motstandsbevegelsen. Det har vært stasjonert rundt 1000 tyske soldater i området, og det er blitt bygget flere store forsvarsanlegg på Hessa, Aspøya og Nørvøya. Krigsminner på Hessa og Nørvøya er

blitt registrert som regionalt verneverdige. Mange av de bevarte krigsminnene på Aspøya ligger i et parkområde, og er i ferd med å bli registrert som kommunalt verneverdige.

Krigsminner på Aspøya: Kanonstilling på Storhaugen (nr. 18 på kartet) og skytestilling rett nord for Aarflots gate (nr 7 på kartet).

4.9.1 Verdivurderinger

Krigsminnene på Aspøya vurderes til regional verdi. Det er allerede blitt registrert et utvalg av krigsminner i Ålesund som regionalt verneverdige. Krigsminnene på Aspøya som er bevart ligger hovedsakelig i et park- og frilufts-

område, og mange av dem er godt synlige og tilgjengelige. De registreres som kommunalt verneverdige, og prioriteres høyt.

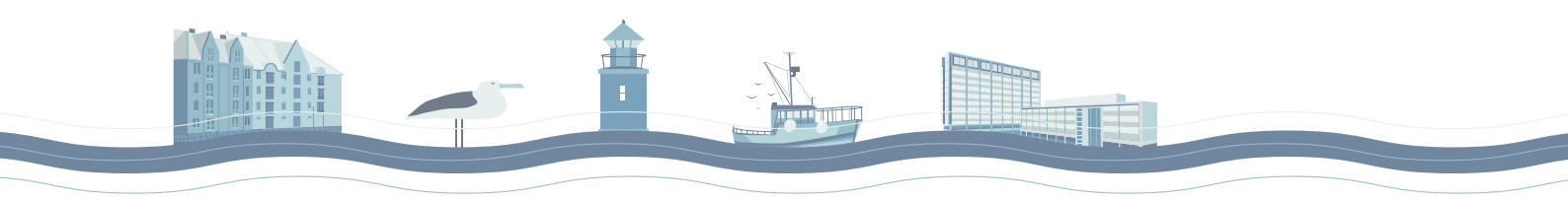
4.10 Aspøya - oppsummering

Det er mange og tydelige spor etter to hundre års historie, konsentrert på et lite og oversiktlig område, på Aspøya. Vest for Aspegata står det mange hus fra før brannen, og i noen gater kan man få inntrykk av hvordan hele Ålesund så ut før sentrum ble lagt i aske. Det har vært gårdsbruk på øya i mange hundre år, lenge før byen ble handelssted, og det er synlige spor etter utviklingen fra primærnæring til sekundærnæring til tertiærnæring. Her er med andre ord bygninger som bærer vitne om tiden da folk på øya levde av fiske og jordbruk, og etter tiden da verft og matindustri ble grunnlagt og arbeidere flyttet til øya med

familie, først til leide rom i overbefolkede trehus og senere til egne boliger, og etter overgangen til tertiærindustri i form av containerhavn, hoteller og andre aktiviteter. Det er også mange og viktige kulturminner etter både annen verdenskrig og den kalde krigen.

Industrien som har holdt til på Aspøya har spilt en viktig rolle på både regionalt og nasjonalt nivå, i forbindelse med skipsbygging, fiske, ishavsfiske og grunnleggingen av Ny- Ålesund. De første verftene ble grunnlagt langs Aspøyas sørlige sjøkant, og det er i pakkhusene, kontorene,

Område	Verdier	Sårbarhet	Endringskapasitet	Tålegrense
Trebyen øst for Skutvikskaret, prioriterte områder	Høy verdi i mange områder. Regional verdi	Bør endres minst mulig	Nye tiltak bør tilpasses eksisterende bebyggelse	Lav, her er mange uheldige endringer som bør rettes opp
Trebyen øst for Skutvikskaret, områder av lokal verdi	Verdifulle bygninger men i et mer broket kontekst.	Nye tiltak bør tilpasses men det er litt større handlingsrom	Nye tiltak bør tilpasses mht proporsjoner, materialbruk og farger	Litt høyere tålegrense fordi bygningsmassen allerede er svært variert
Trebyen vest for Skutvikskaret, prioriterte områder	Som for prioriterte områder øst for skaret.	Viktige bygninger bør bevares og tilbakeføres	Nye tiltak bør tilpasses eksisterende bebyggelse	Lav, her er mange uheldige endringer som bør rettes opp
Trebyen vest for Skutvikskaret, områder av lokal verdi	Verdifulle bygninger men i et mer broket kontekst.	Nye tiltak bør tilpasses men det er litt større handlingsrom	Nye tiltak bør tilpasses mht proporsjoner, materialbruk og farger	Litt høyere tålegrense fordi bygningsmassen allerede er svært variert
Ringgata	Noen svært gamle bygninger, men de er sterkt endret og mangler kontekst	Områdets karakter med spredt bebyggelse bør bevares	Nye tiltak bør tilpasses mht proporsjoner og karakter (frittliggende bebyggelse)	Bygningsmassen er svært variert, men området bør ikke fortettes for mye
Friarealer	Viktige krigsminner av høy verdi	Bør bevares og ikke endres	Friareal, ingen fare for ombygging/riving	Bør bevares, ikke endres med unntak av oppgradering
Sjøkant sør	Enkelte bygninger av høy verdi, fragmentert kontekst	Ingen av de gjenstående industribygningene bør rives	Byreparasjon	Lav, mye er revet og det er viktig å bevare det som er igjen
Sjøkant nord	Svært lite gjenstår, kontekst svært ombygget	Området er allerede svært endret	Ikke anvendelig	Området er allerede transformert

5. Aktivere

I denne fasen gis noen konkrete retningslinjer og forslag til hvordan stedets prioriterte historiske karaktertrekk og ressurser forvaltes og utvikles. I det følgende ser vi nærmere ikke bare på hvordan vi kan bevare og forsterke spor etter Aspøyas historie, men også hvorfor det bør gjøres og hvordan en kulturhistorisk analyse kan brukes som instrument i planlegging, før vi ser på de enkelte områdene og på øya under ett.

Den beskrivende og fortolkende fasen har vist at Aspøya har en annen historie og egenart enn sentrum. Mens murbyen eller jugendbyen skiller seg ut på grunn av en høy konsentrasjon av bygninger fra samme periode og i samme stil, er bygningsmassen på Aspøya mye mer variert, med gamle gårdsbygninger og nyere hus i tre og mur. Aspøya har også en viktig fabrikkby, og et industriområde der egenart bør styrkes.

5.1 Eksisterende planer og analyser

Denne kulturhistoriske analysen er blitt utarbeidet i forbindelse med arbeidet med regulering av deler av Aspøya, og i denne sammenhengen kan det være nyttig å ta et tilbakeblikk på tidligere planer og utredninger.

Illustrasjonene nedenfor viser utsnitt fra reguleringsplaner

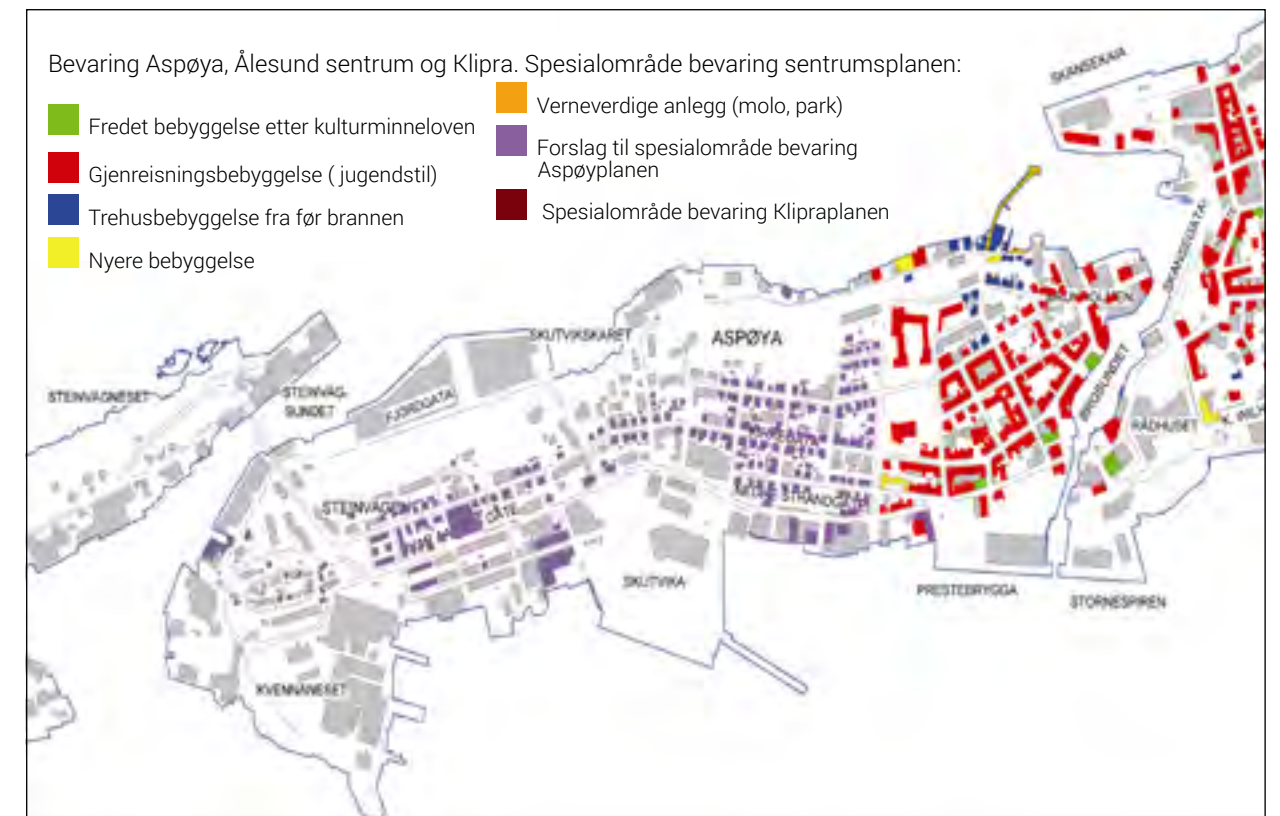
Illustrasjonene viser utsnitt fra reguleringsplanen for Aspøya som ble vedtatt i 1956.

Forslag til reguleringsplan for Aspøya, 1996.

I 1996 ble det utarbeidet et forslag til reguleringsplan for Aspøya. Også i denne planen foreslår man en kjørevei langs sjøkanten, som kobles til Kjøpmannsgata. Det er vanskelig å se på illustrasjonen, men store deler av fabrikkbyen (bolig og industri) og noen andre områder foreslås regulert til bevaring. Skutvika er regulert til industri og havneområde.

Utsnittet av kartet for bevaring Aspøya, Ålesund sentrum og Klipra, fra en melding om konsekvensutredning fra 2003, viser bebyggelse som er foreslått til bevaring. I denne meldingen om konsekvensutredning legges det vekt på viktigheten av en utredning av kulturminner i planområdet som inkluderer Aspøya.

Fra melding om konsekvensutredning, 2003. Utsnitt av kart.

I kommuneplanens arealdel 2016 - 2028 er flere bygninger skravert ut som verneverdige. Som det understrekes i planen er hovedhensikten med dette kartet å sørge for at

det tas hensyn til verneverdige områder uten vernestatus i videre planarbeid og byggesaker.

Fra kommuneplanens arealdel 2016-2028, temaplan kulturminner, miljø og landskap.

Fra kommuneplanens arealdel 2016-2028. Gult er boligområder, brunt er sentrumsformål, dvs. kombinasjon av boliger med forretninger og andre formål. Fiolett er næringsbebyggelse. Det er mao. ikke lenger noen rene industriområder langs sørlige sjøkant.

Kartutsnittet ovenfor er fra kommuneplanens arealdel 2016-2028. Havnen og industriområdene langs sørlige sjøkant fra Kvennaneset til Brosundet er nå disponert til

enten rene boligfelt eller sentrumsformål der både boliger og andre formål som handel og kontor er tillatt.

Områder på Aspøya som er regulert.

Denne disponeringen er i tråd med bærekraftig fortetningsstrategi der sentrumsnære industriområder blir transformert til boligområder, slik at man unngår byspredning og tilhørende karbonfotavtrykk. Et annet viktig aspekt for å unngå Co²-utslipp er å skape gode fotgjengerforbindelser. Dette er ivare tatt i den nye planen, med gangveier som går fra Kjøpmannsgata til Brosundet.

Ved å ta vare på kulturminnene langs fotgjengertraseene, og planlegge områdene på en slik måte at nye tiltak styrker og synliggjør områdets historie og egenart, kan disse traseene bli mer attraktive, noe som vil føre til at industriområdene langs Aspøyas sørside vil oppleves som mer sentrumsnære.

Industrielle kulturminner og krigsminner er ikke blitt prioritert i tilstrekkelig grad i tidligere planer. Kulturminner fra annen verdenskrig ble prioritert av Riksantikvaren i 2015. Da hadde det gått 70 år siden krigen tok slutt. På den ene siden betydde dette at man hadde fått mer avstand til et vanskelig kapittel i landets historie, og på den andre var det viktig å samle inn vitnesbyrd og historier fra de som fremdeles var i live og kunne fortelle om sine erfaringer fra krigsårene. Men det er ikke mange tiår siden forsvarsanlegg og bygninger fra annen verdenskrig ikke ble tillagt verdi, på grunn av de negative assosiasjonene de vekket. Industrielle kulturminner har også fått høyere status i senere år.

5.2 Byreparasjon

I aktiveringsfasen ser vi på hvordan Aspøyas prioriterte, historiske karaktertrekk og ressurser forvaltes og utvikles. De foregående kapitlene viser hvor forskjellige områdene på Aspøya er. I noen områder er det tilstrekkelig å videreføre vernetiltakene som allerede er innført, eller å fullføre registreringene som er påbegynt. I andre er det nødvendig med litt kraftigere medisin.

Riksantikvarens bystrategi fra 2017 gir noen klare retningslinjer for hvordan kulturmiljøer kan styrkes i urbane områder:

Der det er gjennomført uheldige tiltak som har svekket verdien av viktige kulturmiljøer, kan det gjennomføres byreparasjon. Dette kan være tilbakeføring eller oppfø-

ring av nye bygninger som viderefører den lokale, historiske byggeskikken og ivaretar miljøets egenart og opplevelsesverdi. Om mulig skal rekonstruksjon skje på dokumentert grunnlag.

Dette er spesielt aktuelt i industriområdet langs øyas sørside. Her bør industribygningene, sjøbodene og verkstedene som er bevart, og de som er forsvunnet men som er dokumentert, tjene som modell for å videreføre den lokale, historiske byggeskikken i tråd med Riksantikvarens anbefalinger. Dette betyr ikke at man må kopiere gamle bygninger eller gammel stil. Bestemmelsene og planbeskrivelsen for Ålesunds sørside kan her tjene som inspirasjon for måter å tegne bygninger i ny stil som spiller på lag med gammel bebyggelse.

5.3 Geografi

Store områder er blitt fylt ut i årenes løp. Blant annet er ikke lenger Skutvika noen vik, siden store områder er fylt ut, og Nedre Strandgate lagt langs den opprinnelige sjøkanten.

og nås i gløtt mellom bodene og fra noen brygger. I dag er det viktig å gjenopprette kontakten med sjøen som gikk tapt da bilen overtok rollen som båten spilte for hundre år siden.

Sjøen har alltid spilt en viktig rolle for Ålesund og Aspøya, og sjøveien har lenge vært den viktigste reiseruten i området. Også i byen var det ofte både raskere og kortere å ro enn å gå fra sted til sted i byen. Samtidig stengte sjøbodene for utsyn og tilgang til sjøen, som kunne ses

Hvis mulig, bør det bygges kanaler inn i områdene der det tidligere har vært sjø. Er dette ikke gjennomførbart, bør en gangvei langs sjøkanten bygges, slik at man kan gå fra Brosundet til Kvennaneset langs sjøen.

Tegning av Ålesund av K. Ekroll, 1814.

5.4 Aktivisering av industriområdet langs øyas sørside

Industribeltet langs øyas sørside er det området på Aspøya som kanskje har det største uforløste potensialet. Synliggjøring av industriarven i dette området vil også kunne ha stor betydning for fabrikkbyen eller boligene som ble bygget for arbeiderne på Aspøya tidlig på 1900-tallet.

Mye er blitt revet i dette området, og det er viktig å bevare det som gjenstår. Selv om det kan by på utfordringer å bevare de eldste bygningene som våningshuset og stabburret i Skutvika, sjøboden ved Skutvikskaret og bygningene som har tilhørt bødtker Poulsen (i containerhavnen) og Schrøder (ved Skutvikskaret), bør man vurdere tiltak som gjør det mulig å bevare noen av dem. Slik de ligger i dag, spredt og ved vei (dette gjelder spesielt bødkerverkstedet og sjøboden som ligger ved vei, der det tidligere var sjøkant) har de liten kulturhistorisk betydning.

Industribygningene som gjenstår bør bevares der de står, og dette bør gis høyeste prioritet. De få bygningene som er bevart (spesielt smørfabrikken og Oscar Larsens klippfisktørkeri, Møre preservering og verkstedhallen på Kvennaneset) kan, hvis de bindes sammen visuelt og med fotgjengervernlige gater eller gangveier og hvis bygningene langs disse traseene viderefører industriarkitekturens egenart, skape sammenheng og gi hele området identitet. Dette er også viktig for å styrke fabrikkbyens identitet og lesbarhet. Kjøpmannsgata har allerede en tydelig identitet, og bør videreføres slik at den binder området sammen med sentrum på den ene siden og Kvennaneset på den andre. Selv om de nye områdene

hovedsakelig er tenkt som boligområder, bør det legges så mange publikumsrettede aktiviteter som mulig langs denne traseen.

Verftenes historie bør synliggjøres. Verftsaktivitet og skipsbygging er en viktig næring på Sunnmøre, og de første verftene i ordets egentlige forstand ble opprettet i Skutvika. I dag finnes det ingen spor etter denne aktiviteten, med unntak av verkstedhallen på Kvennaneset, men det er mulig å bruke fotografier, elementer som for eksempel kraner, infotavler og skilt, for å synliggjøre denne historien.

Bygningene og andre elementer ved sjøkanten ligger i dag isolert og det er vanskelig å se sammenhengen mellom dem. Riksantikvarens bystrategi gir retningslinjer for hvordan man kan videreføre lokal byggeskikk og ivareta egenart, som bør følges ved utforming av reguleringsbestemmelser for dette området.

Sjøen og kontakt mellom byrom og sjøkant har spilt en viktig rolle i Ålesund, men denne kontakten har i stor grad gått tapt på grunn av veibygging og utbygging etter at bilen ble hovedfremkomstmiddel. For hundre år siden var det ofte både enklere og raskere å ro fra brygge til brygge enn å gå langs gatene, og veggene som vendte mot sjøen ble gjerne ansett å være de viktigste fasadene. I dag ferdes vi hovedsakelig på land, men det er viktig at gløtt mot sjøen ikke stenges, og åpnes der det er mulig, og at fotgjengerveier, sykkelstier, friluftsområder og plasser legges langs sjøkanten der dette er mulig.

5.5 Aktivisering av industriområdet langs øyas nordside

Det er ikke registrert noen bevarte kulturminner i området, og det foreligger ikke noen planer for området på kort sikt.

5.6 Aktivisering av trebyen

Trebyen har vært gjenstand for kartlegging, analyser og registrering, og de områdene som er markert på kommuneplanens arealdel 2016-2028 sammenfaller i stor grad med resultatet av denne analysen, der noen områder imidlertid er høyere prioritert enn andre.

Mens områdene langs sjøkanten er fragmenterte og har behov for byreparasjon, er trebyen tettbebygd, og nyere tiltak er med noen unntak godt tilpasset den eldre bebyggelsen. Mange av de verneverdige bygningene er sterkt ombygget, med nye vinduer, eternittplater, nye balkonger

I denne anledningen er ikke dette området blitt prioritert.

osv. og i de prioriterte områdene bør det legges vekt på tilbakføring. Her kan det være aktuelt å vurdere tilskuddsordninger.

Nye tiltak i prioriterte områder bør være gjenstand for spesielt strenge bestemmelser, både med hensyn til tilbakføring og til tilpasning av nye bygninger. I områder vurdert til 2. prioritering kan nyere arkitektur tillates, så lenge den er godt tilpasset mht. utforming, materialvalg og farger. Det bør utarbeides en fargeplan for Aspøya, eventuelt i forbindelse med en fargeplan for hele Ålesund by.

5.7 Aktivisering av murbyen

Murbyen på Aspøya, eller den delen av øya som brant i 1904, har vært gjenstand for mer omfattende studier enn resten av Aspøya, og er regulert til bevaring. Denne kulturhistoriske stedsanalysen er utarbeidet i forbindel-

se med områderegulering av bydelene vest for Aspegata, og gjenreisningsbyen omtales derfor ikke i dette kapittelet.

5.8 Krigsminner i friarealer

Deler av friarealet på Storhaugen er opparbeidet, og krigsminnene i dette området er delvis bevart som del av parkanlegget. For eksempel er kanonstillingen øverst på haugen i dag en rasteplass med fin utsikt i alle retninger. Det er imidlertid mange flere krigsminner i delene av grøntarealet som ikke er opparbeidet. Her er det et stort uforløst potensiale. Det er dessuten nødvendig å sikre noen av disse anleggene.

Fotografiene viser en kanonstilling lengst vest i grøntarealet, vest for Skutvikskaret. Området er ikke opparbeidet, men kan nås via en så vidt synlig sti opp fra området bak John. Aarflots gate. Her er flere godt bevarte anlegg og området kunne med fordel tilrettelegges bedre, ved å rydde kulturminnene og en sti forbi dem, og infotavler eller skilt. Dette vil kunne gi hele forsvarsanlegget på Aspøya, også krigsminnene i parken øst på øya, en høyere opplevelsverdi.

Ikke alle krigsminnene på Aspøya er like tilgjengelige. De to øverste fotografiene viser en kanonstilling som snart kan gro igjen og utgjøre en fare for de som utforsker den vestligste av haugene på Aspøya. Foto nederst til venstre viser en kanonstilling rett ovenfor en boligblokk i Aarflots gate. Benken på en kanonstilling, nederst til høyre, er et godt eksempel på hvordan slike anlegg kan tas i bruk.

1) Rosa: Trebyen - 1. prioritet 2) Gul: Trebyen - 2. prioritet 3) Orange: Industriarv - 1. prioritet 4) Blå: Utvikling sjøsiden - 1. prioritet 5) Fiolett: Arbeiderbyen - 1. prioritet 6) Grønn: Krigsminner

5.9 Aktivisering – oppsummering Aspøya

Områdene som er blitt identifisert i denne kulturhistoriske analysen, og som omtales i dette kapittelet, er vist på kartet ovenfor. Anbefalingene for de forskjellige områdene kan oppsummeres som følger:

Rosa – Trebyen 1. prioritet: Det er snakk om en tett, fullt utbygget bydel med variert bebyggelse, men med et flertall av bygninger fra sent 1800 til tidlig 1900-tall. I dette området bør det være spesielt strenge regler for nybygg. I noen gater der bebyggelsen er spesielt homogen kan det stilles krav om at nye bygninger skal være kopier av gamle i tilfelle forfall eller brann, slik det kreves i for eksempel Bergen, eller at nye bygninger skal tilpasses eksisterende arkitektur, fargevalg, materiale osv. Det er med andre ord mulig å stille ekstra strenge krav i noen områder, som for eksempel den delen av Giskegata som ligger mellom Storhauggata og Aspegata. Resten av Giskegata er også inkludert i det prioriterte området, men her er bebyggelsen mer variert og det kan være rom for ny arkitektur forutsatt at bygningene tilpasses eksisterende bebyggelse. Et av kjennetegnene ved trebyen er nettopp dens «brokete» karakter. I dette området bør dessuten ulovlige tiltak kreves fjernes, og det bør vurderes å finne løsninger for å kunne fjerne tiltak som er blitt godkjent, men som ikke burde ha vært det (terrasser osv.), eller for å bedre situasjonen der det ikke er mulig å fjerne slike tiltak. En tilskuddsordning kunne for eksempel gjøre det mulig å stille krav som ellers ikke ville være gjennomførbare.

Gul – Trebyen 2. prioritet: Også områdene som er definert som 2. prioritet bør være gjenstand for egne bestemmelser, som kan variere i de forskjellige områdene. Det er snakk om områder der verneverdige bygninger ikke utgjør et sammenhengende miljø eller der de er sterkt ombygd, eller der nye tiltak eller andre forhold har undergravd opplevelsesverdi og autentisitet. Også i disse områdene bør eldre bebyggelse vernes, men det kan stilles mindre strenge krav til tilbakeføring og det kan være større handlingsrom for ny arkitektur. Det er viktig at proporsjoner, byggelinjer og utforming er tilpasset øyas egenart også i disse områdene, som dessuten fungerer som «buffer-soner» i forhold til de prioriterte områdene. Spesielt verdifulle bygninger i dette området kan vurderes flyttet. Også i dette området bør ulovlige tiltak kreves fjernet.

Fiolett – Arbeiderbyen: Arbeiderbyen er helt unik og det bør stilles krav til gjenreisning av kopi i tilfelle forfall eller brann, og til tilbakeføring i tilfelle utskifting av ikke-originale bygningsdeler. Nye bygninger i tilgrensende områder bør tilpasses mht. høyde og proporsjoner.

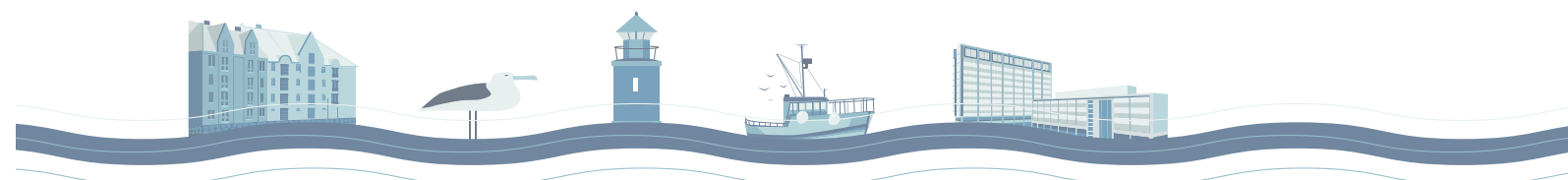
Oransje – Industriarv 1. prioritet: Eksisterende industriarv bør bevares, og deres arkitektonisk utforming og karakter bør være til inspirasjon for utformingen av nye bygninger i hele sjøsideoområdet. Tilbakeføring bør etterstrebes, og oppføring av kopier av revne bygninger kan vurderes.

Blå – utvikling sjøsiden: Dette området bør være gjenstand for byreparasjon, og bør ses på som en helhet. Selv om Kvenneset allerede er regulert, vil utviklingen av Skutvika avhenge av at gjennomfartsveier, gater og fotgjengertraseer planlegges med tanke på hele området. Dette er spesielt viktig med hensyn til kulturminner på grunn av den gamle verkstedhallen på Kvenneset, som er bevart og som kan spille en viktig rolle i samspill med de andre industribygningene, og i forhold til fabrikkbyen.

Grønn – krigsminner i friarealer: Store deler av grøntarealet nord på øya er godt tilrettelagt, men her er ennå et stort uforløst potensiale. Mange av krigsminnene er godt bevarte og tilgjengeliggjorte, men det er flere som kan oppgraderes. Ikke minst bør krigsminnene formidles

med infotavler, skilt og kartløsninger (for eksempel informasjon på mobiltelefon). Området kan også være en turistattraksjon.

Andre områder uten kulturhistorisk interesse: Selv områdene som ikke inneholder verneverdige kulturminner eller miljøer spiller en viktig rolle for øya som helhet. Dette gjelder spesielt områder som ligger nær bydeler eller arealer av høy kulturhistorisk verdi. Det bør derfor utformes bestemmelser som regulerer bygningenes høyde, materialer og fargevalg på en slik måte at det åpnes for tidsmessige og kreative løsninger, samtidig som at man unngår at nye tiltak fremstår som fremmedelementer.

6. Inspirasjon

Det følgende er et lite utvalg av tiltak og prosjekter som kan være til inspirasjon. Selv om det er snakk om steder med en helt annen egenart enn Aspøya, har mange av disse prosjektene hatt lignende utfordringer: nedlagt industri, havneområder, behov for offentlige plasser og fri-

luftsanlegg, og ikke minst viktige kulturminner. Det er ikke sikkert noen av dem er direkte anvendelige på Aspøya, men de kan gi noen innspill til nye, originale løsninger. Og sist men ikke minst, er noen eksempler tatt fra andre områder i Ålesund sentrum.

Maskindeler, skipsutstyr og havnemaskineri kan bli fine skulpturer i byrom. De øverste to fotografiene viser en kran i Ålesund, og en større kran som barn får lov til å leke med. Fotografiet i midten til høyre viser en badstu inspirert av industriarkitektur tegnet av Raumlabor som nylig sto ferdig i Gøteborg havn. Foto til venstre fargelyssatte kraner ved verftet i Uljanik, Kroatia (verftet er ennå i bruk, men kranene har blitt et dekorativt innslag i bybildet). Foto nederst til venstre et anker ved Brosundet i Ålesund, og et turbinhjul i Sauda sentrum.

Eksempler på oppgradering og transformasjon av gamle havneområder: foto øverst til venstre viser en illustrasjon av Sørsideprosjektet i Ålesund, av JaJa arkitekter. Foto øverst til høyre Hafencity i Hamburg, et av Europas største byutviklingsprosjekter i senere år. Foto i midten til venstre viser en illustrasjon av hvordan den gamle havnbyen Caernarfon i Nord-Wales kan se ut om noen år. Bildene i midten til høyre og nederst til venstre viser illustrasjoner av COBEs prosjekt for havnedistriktet i Köln, med rennende vann, badebasseng og kraner som dekorative elementer. Fotografiet nederst til høyre Bremerhaven i Tyskland.

Friarealer og parker i havneområder kan være mye mer enn grønne plener. De tre første fotografiene viser Hafencity i Hamburg, de to neste (i midten til høyre og nederst til venstre) er fra Barangaroo park i Sydney. Fotografiet nederst til høyre er også fra Hafencity i Hamburg.

Fotografier, infotavler og skilt kan fortelle mye om et sted. Det kan være historien om noe som har forsvunnet, eller om noe som fortsatt står men som er vanskelig å tyde. Infotavler kan være frittstående, men hvis det er mulig bør fotografier, tavler og skilt monteres på vegger. De tre første fotografiene er fra Odda, og viser et foto av Knud Knutsen fra 1800-tallet, det revne Hardanger hotell, montert på en kai fra 60-tallet, en infotavle med historien om Smelteverket på en vegg inne på området, og et stort foto av Knud Knutsen fra 1800-tallet montert på en fabrikkvegg. Blå skilt, her fra Oslo og Bodø, kan fortelle historien om hus, men også om hendelser og infrastruktur. Infotavlen om krigsminner er fra Bodø kommune.

7. Litteraturliste og kildereferanser

7.1 Litteraturliste

Andersson, Joak.: *Aalesund og omegns næringsliv i ældre og nyere tid*, Kristiania, Oscar Andersens Bogtrykkeri, 1904.

Bugge, Kristian: *Fra Aalesund og omliggende distrikters næringsliv 1914*, Forlaget Norge, Kristiania 1914.

Bugge, Kristian: *Aalesunds historie, bind 1 & 2*, utgitt av Aalesunds kommune i anledning av byens 75-års jubilæum, Aalesund 1923.

Fett, Per, *Landnamet i Borgund og Giske, i Borgund og Giske, bind I*, Borgund og Giske bygdeboknemnd, 1957.

Hanoa, Rolf: *Kings Bay Kull Comp. A/S 1917-1992: Fra gruvedrift til forskningsservice på Svalbard*, Schibsted, 1993.

Flatmark, Jan Olav: *Sunnmøre i Festung Norwegen - En oversikt over tysk virksomhet 1940-45*. Snøhetta forlag a.s., Lesja, 1994.

Grytten, Harald og Olsen, Terje: *Trebyen i Ålesund*. Med 617 tegna fasader.

Grytten, Harald: *Byvandring. Gater og steder i det gamle og nye Ålesund*. Forlaget Nordvest Informasjon, Ålesund, 1981.

Knudsen, Einar: *Kjenn ditt land, VIII Ålesund og Sunnmøre*. Utgitt av Kjenn ditt Land, A/S Haakensen & Co, Oslo 1930.

Knutsen, Jan Molvin: *Fra Klondike til Ny-Ålesund – biografi om Michael Knutsen*. Eget forlag, 2017.

Melsæter, Torgeir og Musther, Judith: *Registrering av «Vær varsom» miljøer på Aspøya*, 2015.

Mørkedal, Sindre: *Jernarbeiderne bor på Skjerva i Ålesund boligbyggelag A.L.* Artikler ved et 50-årsminne, Ålesund boligbyggelag A/L, 1995.w

Norderval, Monrad: *Kapittelet om Skjerva i Av sjømannsblod*, Gyldendal norsk forlag, 1972.

Oterhals, Leo: *Polhav – om personligheter i skruisen*, Lagunen R. Consult, 1997.

Poulsen, Arthur: *Kirkegata i 1920-årene, i Aalesunds Museums skrift nr. 12: Artikler til byens, folkets og gatedørenes pris og ære samt museets årsmelding for 1980*, utgitt av Aalesund Museum, 1981.

Ridderstrøm, Einar: *Trebyen på Aspøya*. Beskrivelse av befolknings- og eiendomsforhold i området mellom Aspegata og Skutvikskaret, MRDH Volda, 1976.

Sunde, B., Fett, P. og andre, *Borgund og Giske, band I*. Borgund og Giske bygdeboknemnd, 1957.

Skorgevik, Kjell, red.: *Aalesunds museum Skrift nr. 19 - Om skip og skipsverft, om engler, navn og sorg i Ålesund*, Aalesunds museum 1991.

Thorson, Odd: *Ålesund 1848-1948 Økonomisk og kommunal historie*. Fabritius & Sønners trykkeri, Oslo, 1952.

Tvinnereim, Helga Stave: *Arkitektur i Ålesund 1904 – 1907: Oppattbygginga av byen etter brannen 23. januar 1904*, Aalesunds museums skrift nr. 13.

Vollan, Odd: *Aalesunds Handelsforening 1847-1947*. Merkur Boktrykkeri Oslo 1949.

Vollan, Odd: *Brødr. Aarsæther A/S 1877-1977*. Ålesund 1977.

Øvrelid, Ragnar: *Borgund og Giske, band IV, Gardssoge, Nordedelen og Byområdet*, Borgund og Giske bygdeboknemnd.

7.2 Kildereferanser

Analysen er utarbeidet av Jorunn Monrad (hovedansvarlig) i samarbeid med Terje Bratholm Eidsvik (faglig assistanse).

Der ikke annet er angitt er historiske foto gjengitt med tillatelse av IKAM (Interkommunalt arkiv for Møre og Romsdal) og Sunnmøre Museum. Dette inkluderer historiske flyfoto (av Widerøe og andre) med unntak av flyfoto fra 1947 som er del av kommunens eget arkiv. Foto på forside og på side 19 er tatt av fotograf Schrøder fra Trondheim og er gjengitt med tillatelse fra Sverresborg Museum.

Forsidefoto er tatt under sildefisket i 1950. En robåt krysser Aspevågen foran to fiskebåter. I bakgrunnen ser vi kirketårnet som ruver over pakkehusene i Nedre Strandgate. Schrøder, Trondheim, fra Trøndelag Folkemuseums samlinger.

Foto på bakre omslag er tatt av Margrethe Svendsen i 1880 og viser Nedre Strandgate. Fra Stiftinga Sunnmøre Museums samlinger.

Foto av bygninger og andre kulturminner i Ålesund tatt i 2017/2018 er, der ikke annet er angitt, tatt av Jorunn Monrad.

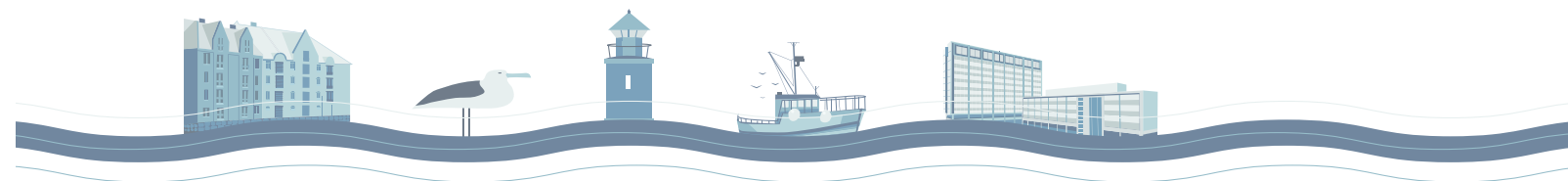
Tegninger av bygninger er fra kommunens byggesaksarkiv.

Eksempelfoto (inspirasjon) er lastet ned fra nettet. Vi takker Michael Synnes for fotografiene av bygningene til Michael Knutsen som er gjengitt på side 21 og for boken om Michael Knutsen.

En spesiell takk til Jan Olav Flatmark for kartlegging av krigsminner og gode innspill.

Vi takker også for alle som har bidratt i form av kommentarer, medvirkning, råd og tips på foredrag, presentasjoner, uformelle samtaler og eposter.

Grafisk formgivning og trykk: Ålesund kommune, Hustrykkeriet.

8. Kart over bygninger og andre kulturminner

- (1) Richard Eriksens naust. (2) Her lå Stenvaagen eller Aspen gård. (3) Bersetbua (4) Skrams bakeri. (5) Havnegata 8, gammelt handelshus. (6) Ringgata (7) Storhaugen, tysk festning. (8) Huset der Kristian Rørstad bodde i 1905. (9) Arbeiderbyen eller Fabrikkbyen. (10) Den gamle verkstedhallen til Aalesund Mekaniske Verksted. (11) Arbeiderbolig tegnet av Jens Flor (12) Arbeiderbyen eller Fabrikkbyen (13) Knutsens pakkehus (revet). (14) Knutsens kontor, tegnet av Carlén. (15) Funn av steinalder. (16) Knutsen-huset eller Skjervakongens hus. (17) Steinvågvegen 40: Tradisjonell byggeskikk med ny tvist. (18) Krigsminner, rester etter brakke. (19) Sildegarnsholmen. (41) Ett av de eldste husene i Ringgata. (42) Et av de eldste husene i Ringgata.

- (21) Murhus i jugendstil. (22) Trehus i jugendstil. (23) Skutvikhuset (24) og (25) Møre Preservering (26) Ålesund Canning, revet Skutvikhuset (27) Bødker Paulsens hus. (28) Brooklynbroa. (29) Steinvågvegen 11. (30) Her lå Haasteds verft, grunnlagt i 1850. (31) Eikhagen. (32) Trygdeboligen. (33) Liten tunell etter II verdenskrig. (34) Kanonstilling. (35) Nyere bebyggelse. (36) Det er funnet gjenstander fra bronsealderen i Øvre Strandgate. (37) Oscar Larsens Pakkehus (38) Oscar Larsens Klippfisktørkeri. (39) Smørfabrikken. (40) Punkt foto fra 1905 er tatt fra. Her i Kirkegata er det blitt funnet en øks fra steinalderen. (43) og (44) Innganger til tilfluktsrom bygget av Sivilforsvaret etter krigen tilfluktsrom. (45) Huset i Steinvågvegen 22.

ÅLESUND KOMMUNE

Da Ålesund ble handelssted på 1500-tallet hadde det vært kirkegods på Aspøya i flere hundre år. Verft, fabrikker og arbeiderboliger har inntatt øya og det er få spor etter de gamle gårdene, men da Ålesund brant i 1904 ble deler av Aspøya spart og det er fremdeles mye gammel bebyggelse på øya. Det finnes ennå spor etter fiskebondesamfunnet, verftetiden og fabrikktiden, og de bør bevares og fremheves for å synliggjøre øyas historie og egenart.

